

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Διακυβέρνηση, Ανάπτυξη και Ασφάλεια στη Μεσόγειο»

**Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΣΤΙΣ ΥΒΡΙΔΙΚΕΣ ΑΠΕΙΛΕΣ ΩΣ
ΝΕΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ
ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ**

**EUROPEAN SECURITY POLICY ON HYBRID THREATS AS A NEW MODEL
FOR EXTERNAL ACTION: THE CASE OF UKRAINE**

Διπλωματική εργασία του Κωνσταντίνου Αργύρη (Αριθμός Μητρώου: 4332022002)

Επιβλέπων Καθηγητής:

Σωτήριος ΝΤΑΛΗΣ, Διευθυντής του ΠΜΣ

Μέλη Επιτροπής:

1. Ιωάννης ΣΕΪΜΕΝΗΣ
2. Ιωάννης ΦΟΥΚΑΣ

ΡΟΔΟΣ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2023

Δήλωση μη λογοκλοπής και ανάληψης προσωπικής ευθύνης

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναμαι να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εργασία μου αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, σύμφωνα με τον Κανονισμό του Ιδρύματος.

Περίληψη

Η διπλωματική αυτή εργασία πραγματεύεται το πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής ασφάλειας απέναντι στις υβριδικές απειλές. Πιο συγκεκριμένα, θα γίνει προσπάθεια: α) να αποδοθεί ένας ορισμός για το τι είναι οι υβριδικές απειλές και πως αυτές επηρεάζουν την Ευρώπη, β) να αναλυθεί η πολιτική ασφαλείας που εφαρμόζει η Ευρωπαϊκή Ένωση, ώστε να αντιμετωπίσει φαινόμενα υβριδικού πολέμου και τέλος γ) να εξετασθεί η ασφάλεια στην περιφέρεια της Ευρώπης απέναντι στις υβριδικές απειλές και ειδικότερα στην περίπτωση της Ουκρανίας. Για την εκπόνηση της εργασίας, θα χρησιμοποιηθούν τόσο πρωτογενείς όσο και δευτερογενείς πηγές, καθώς και βιβλιογραφία, αρθρογραφία και πηγές από το διαδίκτυο, ώστε να αποδειχθεί ότι η πολιτική ασφαλείας της Ευρώπης, και συγκεκριμένα απέναντι στις υβριδικές απειλές, βρίσκεται σε σημείο καμπής, οδεύοντας προς την ενίσχυση της περιφερειακής ανθεκτικότητας.

Abstract

This thesis deals with the framework of the European security policy against hybrid threats. More specifically, an attempt will be made to: a) provide a definition of what hybrid threats are and how they affect Europe; b) analyse the security policy applied by the European Union in order to counter hybrid warfare phenomena; and finally c) examine security in the periphery of Europe against hybrid threats, especially in the case of Ukraine. In order to carry out the thesis, both primary and secondary sources, as well as literature, articles and internet sources will be used to demonstrate that Europe's security policy, and specifically towards hybrid threats, is at a turning point, heading towards strengthening regional resilience.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	6
2. Υβριδικές απειλές και η επίδρασή τους στην Ευρώπη.....	7
2α. Ορισμός των υβριδικών απειλών.....	7
2β. Κύριες μορφές/ είδη υβριδικού πολέμου	12
2γ. Επιπτώσεις των υβριδικών απειλών στα κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	15
(1) Τρόποι επίδρασης στα κράτη-μέλη.....	15
(2) Τρόποι αντιμετώπισης των επιπτώσεων.....	17
2δ. Επιπτώσεις των υβριδικών απειλών στην περιφέρεια και την ασφάλεια της Ε.Ε.	21
3. Η πολιτική ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στις υβριδικές απειλές.....	23
3α. ΚΠΑΑ και υβριδικές απειλές.....	23
(1) Τρόποι αλληλεπίδρασης της ΚΠΑΑ με τις υβριδικές απειλές.....	23
(2) Τα δυνατά και αδύνατα σημεία της ΚΠΑΑ στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών	26
3β. Θεσμικά κείμενα (EUGS, Strategic Compass, European Peace Fund).....	28
3γ. Η ανθεκτικότητα ως αντίβαρο στις υβριδικές επιθέσεις	32
3δ. Μέτρα και δράσεις της ΕΕ για την αντιμετώπιση υβριδικών απειλών	34
4. Η ασφάλεια στην περιφέρεια της ΕΕ: Η περίπτωση της Ουκρανίας	36
4α. Ανάλυση των υβριδικών επιθέσεων στην Ουκρανία.....	36
(1) 2014.....	36
(2) 2022.....	39
(3) Διαφορές στις περιπτώσεις του 2014 και του 2022	41
4β. Συνεργασία μεταξύ της Ουκρανίας και της ΕΕ για την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών (EPF, PESCO).....	44
(1) Ευρωπαϊκό Μηχανισμό για την Ειρήνη (European Peace Facility).....	44
(2) Μόνιμη διαρθρωμένη συνεργασία (PESCO).....	45
(3) Συνεργασία ΕΕ-Ουκρανίας για την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο	46
4γ. Εκπαίδευση και ανάπτυξη δυνατοτήτων μέσω ΚΠΑΑ	47
(1) Πολιτικό σύμφωνο ΚΠΑΑ	47
(2) Αποστολές και επιχειρήσεις ΚΠΑΑ:	49
5. Συμπεράσματα	52
6. Βιβλιογραφία	53

Ευχαριστίες

Με την περάτωση της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας, θα ήθελα από καρδιάς να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους εκείνους που συνέβαλλαν στην εκπόνησή της.

Ευχαριστώ τον επιβλέπων καθηγητή μου, κύριο Σωτήριο Ντάλη, για την εμπιστοσύνη που έδειξε στο πρόσωπό μου, αναθέτοντάς μου το συγκεκριμένο θέμα, την επιστημονική του καθοδήγηση, την επιμονή του, τη συμπαράστασή του, τη συνεχή του υποστήριξη και το αμείωτο ενδιαφέρον που έδειξε από την αρχή μέχρι το τέλος.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά τον διδάσκοντα, κύριο Ιωάννη Φούκα για τις εποικοδομητικές τους υποδείξεις, το αμείωτο ενδιαφέρον του και την πολύτιμη συμβολή του στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην οικογένειά μου και την σύντροφό μου για όλη τη στήριξη, τη συμπαράσταση και την κατανόησή τους, καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

1.Εισαγωγή

Στην εποχή μετά το τέλος του ψυχρού Πολέμου, έχουν κάνει την εμφάνισή τους πολύπλευρες απειλές στο πεδίο της ασφάλειας που δεν έχουν πολλά κοινά στοιχεία με τα συμβατικά πρότυπα πολέμου. Πιο συγκεκριμένα, ο υβριδικός πόλεμος, ήτοι μια έννοια που συνδυάζει τον συμβατικό, τον μη συμβατικό και τον κυβερνοπόλεμο, ενσαρκώνει αυτές τις προκλήσεις ασφαλείας της σύγχρονης εποχής¹. Αυτή η «νέα» μορφή πολέμου (αν και δεν είναι άγνωστη στο παγκόσμιο γίγνεσθαι) έχει αποκτήσει βαρύτερη σημασία μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014². Ειδικά στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, η επιθετικότητα που παρατηρήθηκε μεταξύ 1990 -1996 κατά την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και στην Ουκρανία το 2019-2020 από την Ρωσία είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις του υβριδικού πολέμου³.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) βρίσκεται στο κέντρο της αντιμετώπισης των αναδυόμενων υβριδικών απειλών, ως σημαντικός παράγοντας στο παγκόσμιο τοπίο ασφάλειας. Η προσέγγιση της ΕΕ έναντι του υβριδικού πολέμου δεν τονίζει μονάχα τη δέσμευσή της για τη διατήρηση της περιφερειακής σταθερότητας, αλλά επιπλέον δημιουργεί προηγούμενο για τις πολιτικές της εξωτερικής δράσης της. Η παρούσα εργασία ξεκινά την έρευνα της πολιτικής ασφάλειας της ΕΕ έναντι των υβριδικών απειλών, ενώ η περίπτωση της Ουκρανίας θα χρησιμοποιηθεί ως περιπτωσιολογική μελέτη μέσω της οποίας θα εξετάζεται το εξελισσόμενο παράδειγμα εξωτερικής δράσης της ΕΕ.

Σκοπός της εργασίας, μέσω της ανάλυσης των θεσμικών κειμένων, όπως η Παγκόσμια Στρατηγική της ΕΕ (EUGS), η Στρατηγική Πυξίδα και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ειρήνης, και τα πλαίσια πολιτικής της ΕΕ, όπως η Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ), ενόψει των υβριδικών απειλών, είναι να εξακριβώσει κατά πόσο τα προαναφερθέντα είναι αποτελεσματικά στην θωράκιση της ανθεκτικότητας έναντι των υβριδικών απειλών στην περιφέρεια της ΕΕ, με ιδιαίτερη έμφαση στην Ουκρανία. Η επιλογή της Ουκρανίας ως περίπτωση μελέτης κάθε άλλο παρά τυχαία είναι, καθώς η τελευταία έχει αποτελέσει το επίκεντρο των γεωπολιτικών

---

¹Russia's 'New Generation Warfare | National Geospatial-Intelligence Agency. (n.d.). https://www.nga.mil/news/Russias_New_Generation_Warfare.html#:~:text=Russia%E2%80%99s%20new%20generation%20warfare%20differs,direct%2C%20even%20braggadocio%2C%20superpower%20involvement

²Wither, J. K. (2016, January 1). Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections: The Quarterly Journal*. <https://doi.org/10.11610/connections.15.2.06>

³Hybrid Warfare Case Studies - Croatia And Ukraine (Volume 21, br. 1-2, 2020.). (n.d.). <https://nsf-journal.hr/online-issues/focus/id/1295#:~:text=Authors%3A%20Dr,described%20with%20term%20Hybrid%20warfare>

συγκρούσεων μεταξύ ΕΕ και Ρωσίας, παρουσιάζοντας πολλαπλές μορφές υβριδικής πολεμικής σύγκρουσης⁴.

Η έρευνα αυτή διεισδύει στον περίπλοκο δυναμισμό των υβριδικών απειλών, στις επιπτώσεις τους επί των κρατών-μελών της ΕΕ και στην ευρύτερη ευρωπαϊκή γειτονιά. Επιπλέον, παρουσιάζει την στρατηγική στάση της ΕΕ απέναντι στα αναδυόμενα προβλήματα ασφάλειας και εξετάζει την ετοιμότητά της να περιηγηθεί στο σύνθετο περιβάλλον ασφάλειας που δημιουργείται από τις υβριδικές απειλές^{5 6}.

Χρησιμοποιώντας μεθοδολογικά την ποιοτική εξέταση των εννοιών, η παρούσα διπλωματική εργασία θα αναλύσει έγγραφα πολιτικής, ακαδημαϊκή βιβλιογραφία και εμπειρικά δεδομένα για να διερευνήσει την αρχιτεκτονική πολιτικής της ΕΕ έναντι των υβριδικών απειλών. Η συγκριτική ανάλυση θα χρησιμοποιηθεί για την αντιπαραβολή των προσεγγίσεων της ΕΕ με άλλους παγκόσμιους δρώντες και για την κατανόηση της ιδιαιτερότητας των στρατηγικών της ΕΕ για την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών.

2. Υβριδικές απειλές και η επίδρασή τους στην Ευρώπη

Η παρούσα ενότητα έχει ως στόχο να παράσχει μια βασική κατανόηση της έννοιας των υβριδικών απειλών, αντλώντας στοιχεία τόσο από ακαδημαϊκές πηγές όσο και από θεσμικά κείμενα. Η διττή φύση των υβριδικών απειλών απαιτεί μια πολύπλευρη προσέγγιση για την πλήρη κατανόηση των επιπτώσεών τους, καταδεικνύοντας έτσι το δρόμο για μια αναλυτική εξέτασή τους στην ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφάλειας στις επόμενες ενότητες του παρόντος κεφαλαίου.

2α. Ορισμός των υβριδικών απειλών

Σε αυτό το υποκεφάλαιο επιχειρείται η συμπερίληψη της έννοιας των υβριδικών απειλών ενσωματώνοντας επιστημονικές γνώσεις με πραγματικές περιπτώσεις, με απώτερο σκοπό να

---

⁴ Menon, R. (2014). The New Geopolitics of Russia and Europe. *Journal of European Security*, 23(3), 345-364.

⁵ Vuković, J., Matika, D., & Barić, S. (2016, September 23). Hybrid warfare challenges. *Security and Defence Quarterly*. <https://doi.org/10.35467/sdq/103239>

⁶ (2016, January). Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe. Retrieved December 19, 2023, from <https://academic.oup.com/ia/article-abstract/92/1/175/2199942>

προσφέρει μια ολιστική άποψη που μπορεί να αναλυθεί περαιτέρω στις συζητήσεις που θα ακολουθήσουν γύρω από τις πολιτικές ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η συζήτηση γύρω από τις υβριδικές απειλές έχει αυξηθεί σε σημαντικό βαθμό, ιδιαίτερα μετά τις ενέργειες της Ρωσίας στην Ουκρανία, από τις οποίες αναδύθηκε ένα μείγμα τακτικών συμβατικού, ακανόνιστου και κυβερνοπολέμου^{7 8}. Ο υβριδικός πόλεμος, όπως διερευνήθηκε από μελετητές όπως ο Dr. Gordon Akrap και ο συνταγματάρχης Viacheslav Semenenko, αποτελεί ένα συνδυασμό στρατιωτικών και μη στρατιωτικών τακτικών που χρησιμοποιούνται με τρόπο συντονισμένο για την επίτευξη συγκεκριμένων στρατηγικών στόχων⁹. Χαρακτηρίζεται από την προσαρμοσμένη, κάθε φορά, χρήση συμβατικών όπλων, ακανόνιστων τακτικών, τρομοκρατίας και εγκληματικής συμπεριφοράς για την επίτευξη πολιτικών στόχων, όπως περιγράφεται σε μελέτη που αναλύεται στο National Defense University Press¹⁰.

Ένα σημαντικό έργο για την περαιτέρω κατανόηση των περιγραμμάτων του υβριδικού πολέμου είναι το «Πλαίσιο Υβριδικού Πολέμου Karber», το οποίο αναλύει τον υβριδικό πόλεμο σε τέσσερις συνιστώσες: 1) πολιτική υπονόμευση (Political Subversion), 2) ο τομέας των αντιπροσώπων (Proxy Sanctum), 3) παρέμβαση (Intervention) και 4) καταναγκαστική αποτροπή (Coercive Deterrence), με την πολιτική υπονόμευση να περιστρέφεται γύρω από τις επιχειρήσεις πληροφόρησης και την ενθάρρυνση της υπόγειας αντίστασης¹¹.

Η αναγνώριση των υβριδικών απειλών σε θεσμικά κείμενα είναι επίσης σημαντική. Η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω διαφόρων στρατηγικών εγγράφων έχει αναγνωρίσει την εξελισσόμενη φύση των υβριδικών απειλών και τις επιπτώσεις τους στην ευρωπαϊκή ασφάλεια. Και το NATO έχει πραγματοποιήσει σημαντικές προσπάθειες για την κατανόηση και την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών, αντανακλώντας μια αυξανόμενη θεσμική ανησυχία σε παγκόσμια κλίμακα.

---

⁷Wither, J. K. (2016, January 1). Making Sense of Hybrid Warfare. Connections: The Quarterly Journal. <https://doi.org/10.11610/connections.15.2.06>

⁸Russia's 'New Generation Warfare | National Geospatial-Intelligence Agency. (n.d.). https://www.nga.mil/news/Russias_New_Generation_Warfare.html#:~:text=Russia%E2%80%99s%20new%20generation%20warfare%20differs,direct%2C%20even%20braggadocio%2C%20superpower%20involvement

⁹Hybrid Warfare Case Studies - Croatia And Ukraine (Volume 21, br. 1-2, 2020.). (n.d.). <https://nsf-journal.hr/online-issues/focus/id/1295#:~:text=Authors%3A%20Dr,described%20with%20term%20Hybrid%20warfare>

¹⁰Back to Basics on Hybrid Warfare in Europe: A Lesson from the Balkans. (n.d.). National Defense University Press. <https://ndupress.ndu.edu/Publications/Article/702045/back-to-basics-on-hybrid-warfare-in-europe-a-lesson-from-the-balkans/#:~:text=T%20he%20complex%20mix%20of,NATO>

¹¹Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations | Small Wars Journal. (n.d.). <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-opera#:~:text=Graphic%201%3A%20Karber%20Hybrid%20Warfare,the%20encouragement%20of%20underground%20resistance>

Επιπλέον, η πολυπλοκότητα του υβριδικού πολέμου καταδεικνύεται και από το όνομα που του έχει αποδώσει η ίδια η Ρωσία ως «πόλεμος νέας γενιάς», ονομασία η οποία αποκλίνει από τις δυτικές αντιλήψεις για τον υβριδικό πόλεμο, δείχνοντας ένα ευρύτερο φάσμα κρατικής εμπλοκής που κυμαίνεται από χαμηλού επιπέδου κρυφές κρατικές δραστηριότητες έως υψηλού επιπέδου άμεση εμπλοκή της υπερδύναμης¹². Αυτή η διαφορετική κατανόηση των υβριδικών απειλών θέτει τις βάσεις για μια βαθύτερη έρευνα των τρόπων εκδήλωσής τους στην Ευρώπη και του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνουν τις πολιτικές ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών-μελών της.

Εξάλλου, οι υβριδικές απειλές συχνά συνεπάγονται τη χρήση αντιπροσώπων, παράτυπων μαχητών ή μη κρατικών φορέων για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων για λογαριασμό ενός κρατικού φορέα, θολώνοντας με αυτόν τον τρόπο τα όρια της συμμετοχής του και περιπλέκοντας την ικανότητα της διεθνούς αντίδρασης. Η εμπλοκή, για παράδειγμα, των υποστηριζόμενων από τη Ρωσία αυτονομιστικών δυνάμεων στην Ανατολική Ουκρανία είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, το οποίο καταδεικνύει τη διάσταση του υβριδικού πολέμου ως πολέμου δι' αντιπροσώπων^{13 14}.

Ο ευπροσάρμοστος χαρακτήρας των υβριδικών απειλών απαιτεί, αντίστοιχα, ένα ισχυρό και εξίσου ευέλικτο πλαίσιο αντιμετώπισης. Η κατανόηση και η κατηγοριοποίηση των υβριδικών απειλών είναι ζωτικής σημασίας για τους διεθνείς οργανισμούς και τα εκάστοτε κράτη, προκειμένου να σχεδιάσουν αποτελεσματικά αντίμετρα. Η ανάδυση στρατηγικών εγγράφων και στρατιωτικών δογμάτων που αντικατοπτρίζουν την αναγνώριση των υβριδικών απειλών, τονίζει την εξελισσόμενη φύση του σύγχρονου πολέμου και τις επιταγές για την ενίσχυση της συνεργασίας και τον συντονισμό στον τομέα της ασφάλειας.

Επιπρόσθετα, η συζήτηση γύρω από τις υβριδικές απειλές έχει επίσης οδηγήσει στην υιοθέτηση νέων ορολογιών και εννοιολογικών πλαισίων. Για παράδειγμα, οι όροι «γκρίζα

---

¹²Russia's 'New Generation Warfare | National Geospatial-Intelligence Agency. (n.d.). https://www.nga.mil/news/Russias_New_Generation_Warfare.html#:~:text=Russia%E2%80%99s%20new%20generation%20warfare%20differs,direct%2C%20even%20braggadocio%2C%20superpower%20involvement

¹³ Hybrid Warfare Case Studies - Croatia And Ukraine (Volume 21, br. 1-2, 2020.). (n.d.). <https://nsf-journal.hr/online-issues/focus/id/1295#:~:text=Authors%3A%20Dr,described%20with%20term%20Hybrid%20warfare>

¹⁴ (2016, January). Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe. Retrieved December 19, 2023, from <https://academic.oup.com/ia/article-abstract/92/1/175/2199942>

ζώνη¹⁵» και «πόλεμος νέας γενιάς¹⁶» αναδύθηκαν ως εναλλακτικές έννοιες που αντικατοπτρίζουν τις ασάφειες και τις πολυδιάστατες πτυχές της δυναμικής των σύγχρονων συγκρούσεων¹⁷. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένες απόπειρες ορισμού των υβριδικών απειλών:

- I. Ο Hoffman περιγράφει την έννοια των υβριδικών απειλών ως έναν αντίπαλο που χρησιμοποιεί κάθε φορά προσαρμοσμένα και παράλληλα ένα συνδυασμό συμβατικών όπλων, ακανόνιστων τακτικών, εγκληματικής συμπεριφοράς και τρομοκρατίας στο χώρο της μάχης για να επιτύχει τους πολιτικούς του στόχους¹⁸.
- II. Το NATO ορίζει τις υβριδικές απειλές ως εκείνες που συνδυάζουν στρατιωτικά και μη στρατιωτικά, καθώς και κρυφά και φανερά μέσα, συμπεριλαμβανομένων των κυβερνοεπιθέσεων, της οικονομικής πίεσης, της παραπληροφόρησης, της ανάπτυξης παράτυπων ένοπλων ομάδων και της χρήσης τακτικών δυνάμεων. Η χρήση υβριδικών μεθόδων πολέμου αποσκοπούν στο να θολώσουν τα όρια μεταξύ ειρήνης και πολέμου και επιχειρούν να σπείρουν αμφιβολίες στο μυαλό των πληθυσμών-στόχων¹⁹.
- III. Μια έκθεση του Ινστιτούτου Μελετών Ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUISS) αναφέρει ότι οι υβριδικές απειλές μπορούν να χρησιμοποιηθούν συντονισμένα από κρατικούς φορείς και μη, κατά συγκεκριμένων στόχων συνδυάζοντας συμβατικές και μη συμβατικές, στρατιωτικές και μη στρατιωτικές δραστηριότητες.²⁰
- IV. Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (EEAS) εξηγεί ότι οι υβριδικές απειλές κυμαίνονται σε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων που εκτελούνται με συντονισμένο τρόπο από κρατικούς ή μη φορείς, είναι πολυδιάστατες και συνδυάζουν στρατιωτικές και μη στρατιωτικές πτυχές. Αυτό περιλαμβάνει οικονομική πίεση, επιθέσεις στον

---

¹⁵ Stoker, Donald; Whiteside, Craig (Winter 2020). "Blurred Lines: Gray-Zone Conflict and Hybrid War—Two Failures of American Strategic Thinking". *Naval War College Review*. 73 (1): 1–37. <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol73/iss1/4/>

¹⁶ Berzins, J. (2019). "Not 'Hybrid' but New Generation Warfare". in Howard, G. and Czekaj, M. (Eds.) *Russia's Military Strategy and Doctrine*. Washington, DC: The Jamestown Foundation.

¹⁷ https://www.nga.mil/news/Russias_New_Generation_Warfare.html#:~:text=Russia%E2%80%99s%20new%20generation%20warfare%20differs,direct%2C%20even%20braggadocio%2C%20superpower%20involvement

¹⁸ Frank Hoffman, "Hybrid vs. Compound War," *Armed Forces Journal*, October 1, 2009 <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>

¹⁹ NATO, NATO's response to hybrid threats, 2 July 2018

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm?selectedLocale=uk

²⁰ Pawlak, & Petkova. (2015, January). State-sponsored hackers: hybrid armies? Retrieved December 20, 2023, from https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_5_cyber_hacktors_.pdf

κυβερνοχώρο, εκστρατείες παραπληροφόρησης, ανάπτυξη παράτυπων ενόπλων δυνάμεων και διπλωματικές προσπάθειες²¹.

- V. Σύμφωνα με το κοινό πλαίσιο της ΕΕ, οι υβριδικές απειλές χαρακτηρίζονται από τη χρήση τόσο στρατιωτικών μέσων επίθεσης όσο και αντίστοιχων πολιτικών μέσων επίθεσης, συμπεριλαμβανομένης της παραπληροφόρησης, των επιθέσεων στον κυβερνοχώρο και του οικονομικού εξαναγκασμού. Οι απειλές είναι σχεδιασμένες με τέτοιο τρόπο, ώστε να παραμένουν κάτω από σαφή όρια στρατιωτικής αντίδρασης για να παρεμποδίζουν τις εκάστοτε διαδικασίες λήψης αποφάσεων²².

Όπως γίνεται σαφές από τα παραπάνω, υπάρχουν εμφανείς ομοιότητες μεταξύ των ορισμών που έχουν αποδοθεί από διάφορους θεσμούς και πρόσωπα: παραδείγματος χάριν, όλοι περιγράφουν τις υβριδικές απειλές ως ένα συνδυασμό χρήσης στρατιωτικών και μη στρατιωτικών μέσων για την υπονόμευση των κοινωνιών. Ωστόσο, είναι δυνατή η συζήτηση σχετικά με το ποιες δραστηριότητες δύναται και μη να συμπεριληφθούν στην ευρεία έννοια των υβριδικών απειλών. Κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης υψηλού επιπέδου για τις υβριδικές απειλές στη Διάσκεψη του Μονάχου για την Ασφάλεια, που έλαβε χώρα στην Ουάσιγκτον, υψηλόβαθμοι κυβερνητικοί αξιωματούχοι, εμπειρογνώμονες δεξαμενών σκέψης, δημοσιογράφοι-ερευνητές και εκπρόσωποι της επιχειρηματικής κοινότητας συγκεντρώθηκαν για να εμβαθύνουν στις υβριδικές απειλές²³. Αν και δεν προέκυψε κάποιος ακριβής ορισμός, αυτό καταδεικνύει μια ανησυχία στον επιστημονικό τομέα και τη συζήτηση γύρω από τις υβριδικές απειλές. Συνολικά, είναι σαφές ότι ο όρος «υβριδικές απειλές» δεν έχει σαφή ορισμό και θα εξελίσσεται συνεχώς *in concreto*, δηλαδή ανάλογα με τις περιστάσεις και τις συζητήσεις²⁴.

---

²¹ European External Action Service, A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats (Factsheet), 13 June 2018 https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/hybrid_threats_en_final.pdf

²² European Union, 'Joint Framework on countering hybrid threats, a European Union response', Joint Communication to the European Parliament and the Council, EU Document JOIN(2016) 18 final, 6 April 2016. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017JC0030>

²³ Munich Security Report 2022, Washington D.C., 01 Νοεμβρίου 2022
<https://securityconference.org/en/publications/munich-security-report-2022/>

²⁴ G. Giannopoulos, H. Smith & M. Theocharidou, The Landscape of Hybrid Threats: A Conceptual Model (Public Version), Joint Research Centre European Commission, 2021.
<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC123305>

2β. Κύριες μορφές/ είδη υβριδικού πολέμου

Η εμφάνιση στην ανάλυση του υβριδικού πολέμου κατέληξε στην «ανακάλυψη» των πολύπλευρων μορφών που αποτελούν τα χαρακτηριστικά αυτού του είδους σύγκρουσης. Μεταξύ αυτών εξαιτίας της ανωνυμίας και της δυνατότητας άρνησης ανάληψης των ευθυνών, που τον χαρακτηρίζει, ξεχωρίζει ο κυβερνοχώρος. Τούτος αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο «μάχης» όπου οι αντίπαλοι μπορούν να αναλωθούν σε επιθετικές ενέργειες. Οι κυβερνοεπιθέσεις σε κρίσιμες υποδομές, όπως αυτές του ενεργειακού εφοδιασμού, η διάδοση προπαγανδιστικών μηνυμάτων διαμέσου χρήσης ψηφιακών πλατφορμών και οι διαδικασίες παραπληροφόρησης αποτελούν το επιστέγασμα της κυβερνοδιάστασης των υβριδικών απειλών²⁵.

Ακόμη και στον οικονομικό τομέα «κατοικεί» μια άλλη πτυχή του υβριδικού πολέμου, όπου τα κράτη είναι σε θέση να χρησιμοποιούν οικονομικές κυρώσεις, εμπορικούς περιορισμούς ή «προσωποποιημένα» οικονομικά μέτρα ως εργαλεία εξαναγκασμού και επιρροής²⁶. Ειδικότερα, ο ενεργειακός τομέας έχει αναγνωριστεί ως πιθανός στόχος, καθώς παρέχει την δυνατότητα να αξιοποιηθεί ο ενεργειακός εφοδιασμός μίας χώρας ως μέσο άσκησης πολιτικής πίεσης²⁷.

Ο υβριδικός πόλεμος έχει, όχι τυχαία, εξελιχθεί με σκοπό να περιλαμβάνει μια μεγάλη γκάμα στρατηγικών, κάθε μία από τις οποίες χαρακτηρίζεται από τους τομείς που στοχοποιεί και τις μεθόδους εκμετάλλευσης του εκάστοτε τομέα.

Στην συνέχεια ακολουθούν διάφορες μορφές υβριδικού πολέμου, όπως αυτές έχουν αναγνωριστεί στο σύνολό τους, μέσω της αναφοράς τους σε θεσμικά κείμενα οργανισμών και από έργα μεμονωμένων μελετητών. Επίσης γίνεται μνεία στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες παρατηρήθηκαν για πρώτη φορά ή παρουσιάστηκαν σε περίοπτη θέση:

- I. Συμβατικός πόλεμος (Conventional Warfare): Αποτελεί την πιο παραδοσιακή μορφή πολέμου, στην οποία περιλαμβάνονται τα κράτη που δρουν χρησιμοποιώντας τακτικές στρατιωτικές δυνάμεις, για να διεξάγουν πολέμους²⁸. Πότε παρατηρήθηκε για πρώτη φορά; Σε ολόκληρο το φάσμα της ιστορίας, αλλά πιο αποκρυσταλλωμένα με τη γνωστή έννοια κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων (1803-1815)²⁹.

---

²⁵ Vuković, J., Matika, D., & Barić, S. (2016, September 23). Hybrid warfare challenges. *Security and Defence Quarterly*. <https://doi.org/10.35467/sdq/103239>

²⁶ Nye, Joseph S. "Soft Power: The Means to Success in World Politics". *PublicAffairs*, 2004

²⁷ Yergin, Daniel. "The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World". *Penguin Press*, 2011

²⁸ Clausewitz, Carl von. "On War". *Princeton University Press*, 1976

²⁹ Chandler, David G. "The Campaigns of Napoleon". *Scribner*, 1966

- II. Παράτυπος πόλεμος (Irregular Warfare): Αποτελείται κυρίως από μη κρατικούς ή παράτυπους δρώντες που εμπλέκονται σε διαμάχες, χρησιμοποιώντας κυρίως ανταρτοπόλεμο, εξεγέρσεις και εν τέλει τρομοκρατικές ενέργειες³⁰. Περιπτώσεις παράτυπου πολέμου μπορούν να βρεθούν και στην αρχαιότητα, αλλά τα νέα παραδείγματα ξεκινούν με τις τακτικές ανταρτοπόλεμου που εφαρμόστηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Βιετνάμ (1955-1975)³¹.
- III. Κυβερνοπόλεμος (Cyber Warfare): Σκοπός του είναι η διατάραξη, η βλάβη ή η απόκτηση μη εξουσιοδοτημένης εισόδου σε συστήματα υπολογιστών, δίκτυα ή υποδομές, μέσω ψηφιακών επιθέσεων³². Η πρώτη εκτενής αναφορά έγινε κατά τη διάρκεια των κυβερνοεπιθέσεων στην Εσθονία, το 2007³³.
- IV. Πολιτικός πόλεμος (Political Warfare): Αφορά κυρίως τη χρήση πολιτικών μέσων με απώτερο σκοπό τον εξαναγκασμό ενός αντιπάλου να πράξει παρά την θέλησή του, σε συμφωνία με την πρόθεση του δράστη³⁴. Για ακόμη μία φορά, παραδείγματα αυτής της μορφής μπορούν να ανιχνευτούν στην ιστορία, αλλά στην σύγχρονη μορφή του μπορεί να παρατηρηθεί μέσα στις τακτικές που χρησιμοποίησαν οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου (1947-1991)³⁵.
- V. Προπαγάνδα και Παραπληροφόρηση (Disinformation and Propaganda): Σαν προπαγάνδα και παραπληροφόρηση μπορούν να χαρακτηριστούν η εκ προθέσεως διάδοση μη αληθών ή παραπλανητικών πληροφοριών, με σκοπό να εξαπατηθεί η κοινή γνώμη³⁶. Και εδώ υπάρχουν περιπτώσεις, που μπορούν να βρεθούν μέσα στην ανθρώπινη ιστορία, αλλά χρησιμοποιήθηκαν ευρέως και πιο οργανωμένα από τη ναζιστική Γερμανία κατά τη διεξαγωγή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1939-1945)³⁷.

³⁰ Galula, David. "Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice". Praeger, 1964

³¹ Summers, Harry G. "On Strategy: A Critical Analysis of the Vietnam War". Presidio Press, 1982

³² Clarke, Richard A., and Robert K. Knake. "Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It". HarperCollins, 2010

³³ Goodman, Seymour E. and Herbert S. Lin. "Toward a Safer and More Secure Cyberspace". The National Academies Press, 2007

https://www.researchgate.net/publication/220426062_Toward_a_safer_and_more_secure_cyberspace

³⁴ Paul, Christopher, and William Marcellino. "The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model". RAND Corporation, 2016 <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>

³⁵ Gaddis, John Lewis. "The Cold War: A New History". Penguin Press, 2005

³⁶ Doob, Leonard W. "Propaganda: Its Psychology and Technique". Henry Holt and Co., 1935

³⁷ Welch, David. "Propaganda and the German Cinema, 1933-1945". I.B.Tauris, 2001

- VI. Πόλεμος του Νόμου (Lawfare): Η χρήση νομικών συστημάτων και θεσμών με απώτερο σκοπό την επίτευξη στρατιωτικού στόχου³⁸. Ο νομικός πόλεμος στην σύγχρονη μορφή του παρατηρήθηκε για πρώτη φορά με τον αμερικανικό πόλεμο κατά της τρομοκρατίας μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001.
- VII. Ξένη εκλογική παρέμβαση (Foreign Electoral Intervention): Είναι η παρέμβαση στην διαδικασία των εκλογών μιας άλλης χώρας ώστε να επηρεαστεί το αποτέλεσμα ευνοϊκά προς ένα πρόσωπο, φίλια προσκείμενο στην παρεμβαίνουσα οντότητα³⁹. Όξυνση αυτής της μορφής υβριδικού πολέμου παρατηρήθηκε κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, με την ΕΣΣΔ και τις ΗΠΑ να αναμειγνύονται σε εκλογικές παρεμβάσεις ανά την υδρόγειο⁴⁰.
- VIII. Ενεργειακός πόλεμος (Energy Warfare): Η μορφή του υβριδικού πολέμου στην οποία οι ενεργειακές πηγές αξιοποιούνται ως μέσο εξαναγκασμού ή σύγκρουσης⁴¹. Αξιοσημείωτο παράδειγμα αυτής της μορφής είναι τα γεγονότα του 1973, κατά την διάρκεια του εμπάργκο πετρελαίου του ΟΠΕΚ⁴².
- IX. Οικονομικός πόλεμος (Economic Warfare): Το σαμποτάρισμα και ο εξαναγκασμός ενός αντιμαχόμενου διαμέσου της χρήσης οικονομικών μέσων, όπως των διεθνών κυρώσεων και του εμπορικού εμπάργκο⁴³. Και σε αυτή την περίπτωση παραδείγματα βρίσκονται στο πέρασμα της ιστορίας, αλλά με αξιοσημείωτες πιο σύγχρονες περιπτώσεις, τις οικονομικές κυρώσεις στο Ιράκ κατά τη δεκαετία του 1990⁴⁴.

Συμπερασματικά, ο υβριδικός πόλεμος σαν θεωρία, η οποία συγχωνεύει το σύνολο όλων αυτών των διαφορετικών μορφών, προτάθηκε από τον Frank Hoffman για πρώτη φορά και αντανακλά τον συνδυασμό συμβατικού, παράτυπου πολέμου και κυβερνοπολέμου και μεταξύ άλλων μεθόδων την παραπληροφόρηση, την διπλωματία, την ξένη εκλογική παρέμβαση και τον

---

³⁸ Charles J. Dunlap Jr., Lawfare: A Decisive Element of 21st-Century Conflicts?, 54 Joint Force Quarterly 34-39 (2009)

https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6034&context=faculty_scholarship

³⁹ Walt, Stephen M. "The Myth of American Exceptionalism". Foreign Policy, 2011

<https://foreignpolicy.com/2011/10/11/the-myth-of-american-exceptionalism/>

⁴⁰ Westad, Odd Arne. "The Cold War: A World History". Basic Books, 2017

⁴¹ Yergin, Daniel. "The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power". Free Press, 1991

⁴² Yergin, Daniel. "The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power". Free Press, 1991

⁴³ Blackwill, Robert D., and Jennifer M. Harris. "War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft". Belknap Press, 2016

⁴⁴ Cortright, David, and George A. Lopez. "The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s". Lynne Rienner Publishers, 2000

πόλεμο του νόμου. Ένα βαρυσήμαντο σύγχρονο παράδειγμα υβριδικού πολέμου ήταν η επέμβαση της Ρωσίας στην Κριμαία το 2014, στον οποίο χρησιμοποιήθηκαν ειδικές δυνάμεις, τοπικές ένοπλες ομάδες, παραπληροφόρηση, οικονομική επιρροή και χειραγώγηση της κοινωνικοπολιτικής πόλωσης προς επίτευξη των στόχων της⁴⁵.

Η πολυδιάστατη φύση του υβριδικού πολέμου εδραιώνεται ως μια σύνθετη και συνεχώς εξελισσόμενη απειλή, με αρκετές διαφορετικές μορφές που αξιοποιούνται με ανάλογο τρόπο δεδομένης της κατάστασης και των εμπλεκομένων⁴⁶.

2γ Επιπτώσεις των υβριδικών απειλών στα κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

(1) Τρόποι επίδρασης στα κράτη-μέλη

Ο υβριδικός πόλεμος αφήνει ένα αποτύπωμα στα κράτη-μέλη της ΕΕ, καθώς εκδηλώνεται με μία ποικιλία μορφών και επηρεάζει ένα ευρύ φάσμα τομέων. Παρακάτω επιχειρείται να αναλυθούν οι τομείς που επηρεάζονται:

- I. Εδαφική και στρατιωτική ακεραιότητα: Ένα βαρυσήμαντο και πρόσφατο δείγμα υβριδικού πολέμου με απήχηση σε γειτονική χώρα της ΕΕ είναι η περίπτωση της εισβολής στην Κριμαία από πλευρά της Ρωσίας κατά το έτος 2014. Η επιχείρηση, που έλαβε χώρα περιλάμβανε ένα μείγμα κλασσικών συμβατικών στρατιωτικών ενεργειών από εύκολα «αρνήσιμες» ειδικές δυνάμεις, ένοπλων αυτονομιστών της περιοχής, οικονομικής επιρροής, επιχειρήσεων παραπληροφόρησης και εκμετάλλευσης της κοινωνικοπολιτικής κατάστασης που επικρατούσε στην Ουκρανία⁴⁷.

---

⁴⁵ Bilal, A. (2021, November 30). NATO Review - Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and ‘Trust’ as the Antidote. NATO Review. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html#:~:text=Second%2C%20Russia%20invaded%20Crimea%20in,universally%20agreed%20definition%20of%20it>

⁴⁶ Hoffman, Frank G. "Hybrid Warfare and Challenges". Joint Force Quarterly 52, 2009 <https://smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf>

⁴⁷ Bilal, A. (2021, November 30). NATO Review - Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and ‘Trust’ as the Antidote. NATO Review. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html#:~:text=Second%2C%20Russia%20invaded%20Crimea%20in,universally%20agreed%20definition%20of%20it>

- II. Κοινωνική συνοχή και πολιτική σταθερότητα: Απώτερος σκοπός των υβριδικών τακτικών αποτελεί η αποσταθεροποίηση των εκάστοτε στόχων μέσω εκμετάλλευσης οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών και φυσικά στρατιωτικών ευάλωτων σημείων. Στην περίπτωση της Ουκρανίας το 2014, αυτό κατέστη εμφανές από την χρήση από ρωσικής πλευράς των «μικρών πράσινων ανθρωπάκων», δηλαδή μυστικών Ρώσων στρατιωτών που φορούσαν τον μανδύα των φιλορώσων αυτονομιστών, με επακόλουθες εκστρατείες παραπληροφόρησης και σποραδικές παρεμβάσεις στο πολιτικό γίγνεσθαι του δυτικού κόσμου⁴⁸.
- III. Ενεργειακή και οικονομική ασφάλεια: Ο ενεργειακός τομέας αποτελεί, ολοένα και με αυξανόμενο ρυθμό, στόχο στα πλαίσια των στρατηγικών του υβριδικού πολέμου. Ιδιαίτερα στο πέρασμα της τελευταίας δεκαετίας, αυξήθηκαν με δραματικό τρόπο οι υβριδικές απειλές παγκοσμίως. Σε αυτές συγκαταλέγονται οι επιθέσεις στην διάσταση του κυβερνοχώρου, των επιχειρήσεων παραπληροφόρησης και των μυστικά εκτελεσμένων στρατιωτικών επιχειρήσεων που εποφθαλμιούν στη διακοπή της παροχής ενεργειακού εφοδιασμού, ο οποίος είναι ένας από τους πυλώνες για τη σταθερότητα και την ορθή λειτουργία των κρατών-μελών της ΕΕ⁴⁹.
- IV. Αμυντική ετοιμότητα: Η ΕΕ διεξήγαγε ασκήσεις άμυνας σε σενάρια υβριδικού πολέμου στα 24 κράτη-μέλη της, με γνώμονα την αντιμετώπιση των εκάστοτε απειλών. Στις εν λόγω ασκήσεις προσομοιώνονται οργανωμένες κυβερνοεπιθέσεις κατά των στρατιωτικών δομών και των υποδομών κυβερνοασφάλειας της ΕΕ, ώστε να είναι καλύτερα προετοιμασμένη και συντονισμένη η αντίδραση σε περίπτωση τέτοιου είδους απειλής⁵⁰.
- V. Επιπτώσεις στις σχέσεις ΕΕ-NATO: Οι τακτικές του υβριδικού πολέμου, ιδίως όταν αυτές επιχειρούνται από κρατικούς δρώντες όπως η Ρωσία, αποσκοπούν στην

---

⁴⁸ Protecting Europe's critical infrastructure from Russian hybrid threats. (n.d.). Centre for European Reform. [https://www.cer.eu/publications/archive/policy-brief/2023/protecting-europes-critical-infrastructure-russian-](https://www.cer.eu/publications/archive/policy-brief/2023/protecting-europes-critical-infrastructure-russian-hybrid#:~:text=Hybrid%20tactics%20are%20used%20to,and%20interference%20in%20Western)

[hybrid#:~:text=Hybrid%20tactics%20are%20used%20to,and%20interference%20in%20Western](https://www.cer.eu/publications/archive/policy-brief/2023/protecting-europes-critical-infrastructure-russian-hybrid#:~:text=Hybrid%20tactics%20are%20used%20to,and%20interference%20in%20Western)
⁴⁹ Granitsas, A. C. D. D. N. V. B. A. (2021, January 13). NATO Review - Energy security in the era of hybrid warfare. NATO Review. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/01/13/energy-security-in-the-era-of-hybrid-warfare/index.html#:~:text=Energy%20sector%20increasingly%20targeted%20The,frequent%2C%20complex%2C%20destructive%20and%20coercive>

⁵⁰ Kaunert, C. (n.d.). Cyber-attacks: what is hybrid warfare and why is it such a threat? The Conversation. <https://theconversation.com/cyber-attacks-what-is-hybrid-warfare-and-why-is-it-such-a-threat-164091#:~:text=These%20initiatives%20include%20hybrid%20warfare,The%20EU>

εξασθένηση της ΕΕ και του ΝΑΤΟ μέσω της μείωσης της αποτελεσματικότητας αυτών των οργανισμών, λόγω των διαιρέσεων που δημιουργούνται στο εσωτερικό τους. Αυτό, συνεπακόλουθα, επηρεάζει την αμυντική στάση και άρα τη συλλογική ασφάλεια των κρατών-μελών, καθώς γίνονται πιο ευάλωτα σε εξωτερικές απειλές⁵¹.

(2) Τρόποι αντιμετώπισης των επιπτώσεων

Η εκδήλωση υβριδικών απειλών στο ευρωπαϊκό πλαίσιο φέρνει στο φως τις προκλήσεις και την πολυπλοκότητα που συνδέονται με την παγίωση μιας ενιαίας και ολιστικής προσέγγισης για την ασφάλεια και την ανάπτυξη μηχανισμών ενίσχυσης της ανθεκτικότητας. Η πολύμορφη έννοια των υβριδικών απειλών απαιτεί μια εκ βάθους κατανόηση και μια στρατηγική αντιμετώπισης σε όλα τα μέτωπα, που να συμπεριλαμβάνει όχι μόνο στρατιωτικά μέτρα και ασφαλείας αντίστοιχα, αλλά και κοινωνικές, πολιτικές, και οικονομικές διαστάσεις. Ακολουθούν ορισμένες προτάσεις αντιμετώπισης προς τα ενδιαφερόμενα κράτη για την καταπολέμηση του φαινομένου του υβριδικού πολέμου :

- I. Στρατηγική επικοινωνία: Ο υβριδικός πόλεμος στηρίζεται αρκετά σε εκστρατείες παραπληροφόρησης με επίκεντρο την αποσταθεροποίηση των κοινωνιών - στόχων και την υπονόμευση της εμπιστοσύνης στους κρατικούς μηχανισμούς. Τα κράτη - μέλη της ΕΕ έχουν υπάρξει θύματα από τέτοιου είδους εκστρατείες που στοχεύουν στην υπονόμευση του πολιτικού λόγου και στην όξυνση των κοινωνικών εντάσεων⁵². Σε παγκόσμιο επίπεδο παρατηρούνται φαινόμενα παραπληροφόρησης από χώρες, όπως η Ρωσία και η Κίνα, με μοναδικό σκοπό την επίτευξη στρατηγικών και πολιτικών στόχων εντός των πλαισίων του υβριδικού πολέμου. Οι εκστρατείες αυτές «γεννούν» ανασφάλεια και εγκυμονούν μεγάλους κινδύνους στο παγκόσμιο γίγνεσθαι⁵³. Παράλληλα, η πολιτική έκθεση της ΕΕ ρίχνει φως, στο γεγονός ότι στον σημερινό κόσμο που κυριαρχείται από τις τεχνολογικές εξελίξεις, στα χέρια κρατικών ή μη φορέων, οι εκστρατείες παραπληροφόρησης αποτελούν πραγματικά όπλα, κάτι που συνεπάγεται την αναγκαία αύξηση των προσπαθειών από πλευράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αντιμετώπιση

---

⁵¹ Jonsson, O. (2022, October 18). The Evolution of Russian Hybrid Warfare: EU/NATO. CEPA. <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-eu-nato/>

⁵² A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/node/46393_en

⁵³ The Cybersecurity Strategy. (2023, November 24). Shaping Europe's Digital Future. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-strategy>

αυτών των απειλών⁵⁴. Επιπλέον, το Κέντρο Ανάλυσης Ευρωπαϊκών Πολιτικών (CEPA) παρακολουθεί στενά τις δράσεις της Ε.Ε. ενάντια στην παραπληροφόρηση. Η εν λόγω επίβλεψη γίνεται μέσω πρωτοβουλιών, όπως η «EU vs Disinformation» και το Σχέδιο Δράσης κατά της Παραπληροφόρησης, τονίζοντας έτσι περαιτέρω την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών⁵⁵.

II. Κυβερνοασφάλεια: Ο διαδικτυακός (online) τομέας του κυβερνοχώρου αποτελεί ένα από τα βασικά θέατρα επιχειρήσεων του υβριδικού πολέμου, με πολυάριθμες περιπτώσεις κυβερνοεπιθέσεων σε κυβερνητικά δίκτυα, κρίσιμες υποδομές και οντότητες του ιδιωτικού τομέα εντός των κρατών-μελών της ΕΕ. Η διακοπή βασικών υπηρεσιών είναι ο αντικειμενικός σκοπός αυτών των επιθέσεων, καθώς και η απόσπαση ευαίσθητων πληροφοριών και επίσης η υπονόμηση της ακεραιότητας των ψηφιακών συστημάτων. Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (European External Action Service), χρωματίζει με έντονα χρώματα την πτυχή της κυβερνοασφάλειας στο νέο φαινόμενο των υβριδικών απειλών⁵⁶. Στον παγκόσμιο τύπο εξετάζονται περιπτώσεις, όπως αυτή στην οποία η Ρωσία «πάντρεψε» κυβερνοεπιθέσεις με παραδοσιακές στρατιωτικές επιχειρήσεις στα πλαίσια τακτικών υβριδικού πολέμου, με σημαντικότερες τις περιπτώσεις στη Γεωργία και την Κριμαία⁵⁷. Πολλοί καταλήγουν στο να ισχυριστούν ότι οι κυβερνοεπιθέσεις αποτελούν ένα από τα βέλη στην φαρέτρα του υβριδικού πολέμου στον τρέχοντα αιώνα, δημιουργώντας διλήμματα τόσο νομικής, όσο και επιχειρησιακής φύσης^{58 59}.

III. Νομικές και κανονιστικές προκλήσεις: Οι λάτρες των τακτικών υβριδικού πολέμου, εκμεταλλεύονται τις διεθνείς νομικές ασάφειες για να αποφύγουν τη αποτελεσματική αντιμετώπιση και την σαφή απόδοση της δικαιοσύνης. Το παραπάνω γεγονός αποτελεί πρόκληση τόσο νομική, όσο και κανονιστική για τα κράτη-μέλη της ΕΕ, καθώς

---

⁵⁴ Latest breaking news and videos of European and World | Eupoliticalreport. (2019, January 18). EU Political Report.

<https://eupoliticalreport.com/#:~:text=In%20today%E2%80%99s%20technology,%E2%80%9D>
⁵⁵ Jonsson, O. (2022, October 18). The Evolution of Russian Hybrid Warfare: EU/NATO. CEPA. <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-eu-nato/>

⁵⁶ Countering hybrid threats | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/eeas/countering-hybrid-threats_en#:~:text=Countering%20hybrid%20threats,Authoritarian

⁵⁷ Tidy, B. J. (2022, February 22). Ukraine: EU deploys cyber rapid-response team. BBC News. <https://www.bbc.com/news/technology-60484979>

⁵⁸ Greg Simons, Yuriy Danyk & Tamara Maliarchuk (2020) Hybrid war and cyber-attacks: creating legal and operational dilemmas, *Global Change, Peace & Security*, 32:3, 337-342, DOI: 10.1080/14781158.2020.1732899

⁵⁹ Tidy, B. J. (2022, February 24). Ukraine crisis: “Wiper” discovered in latest cyber-attacks. BBC News. <https://www.bbc.com/news/technology-60500618>

απαιτείται η ανάπτυξη σαφών πλαισίων δράσης και κατευθυντήριων γραμμών αποτελεσματικής αντιμετώπισης των παραπάνω απειλών. Μία τις νομικές προκλήσεις σχετίζεται με τον υβριδικό πόλεμο και τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς οι δρώντες που έρχονται αντιμέτωποι με τα νομοταγή κράτη – στόχους μπορούν να εκμεταλλευτούν καταστάσεις και να τις χειραγωγήσουν στο έπακρο, ώστε να πετύχουν τους στόχους τους⁶⁰ ⁶¹. Ως μέρος των νομικών προκλήσεων αποτελούν ακόμη οι ξένες επιδοτήσεις και επενδύσεις⁶².

IV. Ανταλλαγή πληροφοριών και συντονισμός: Απαιτείται ισχυρή ανταλλαγή πληροφοριών και συντονισμός μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ ώστε να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά φαινόμενα υβριδικών απειλών. Ενισχυμένη επίγνωση της κατάστασης, η εκ βάθους κατανόηση των τακτικών των αντιπάλων και η ανάπτυξη μιας συνολικής και σε πνεύμα συνεργασίας, προσέγγισης της ευρωπαϊκής ασφάλειας είναι ζωτικής σημασίας για τον μετριασμό των επιπτώσεων των υβριδικών απειλών. Ήδη συζητείται μια κοινή ανακοίνωση που θα αποσκοπεί στο να κάνει ευκολότερη μια ολιστική προσέγγιση που θα επιτρέψει στην ΕΕ, σε συντονισμό βέβαια με τα κράτη-μέλη της, να αντιμετωπίσει τις υβριδικές απειλές. Το ανωτέρω θα επιτευχθεί διαμέσου της δημιουργίας συνεργασιών μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων και συνεπακόλουθα της στενότερης συνεργασίας του ⁶³. Μία ισχυρή και καλά συντονισμένη αντίδραση είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς αποτελεί ένα γεγονός που θα επιδεικνύει την αλληλεγγύη εντός της «οικογένειας» της ΕΕ σε ένα δυσάρεστο σενάριο υβριδικών επιθέσεων εναντίον της, δίνοντας έμφαση κατ' αυτόν τον τρόπο στη συμβολή της «υβριδικού οπλοστασίου» της⁶⁴. Η οριζόντια ομάδα εργασίας για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας και την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών της Ε.Ε, διευκολύνει το Συμβούλιο ως προς

---

⁶⁰ Caballero, S. S. (2023, June 29). The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe. *Humanities and Social Sciences Communications*. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01864-y>

⁶¹ Bajarūnas, E. (2020, March 22). Addressing Hybrid Threats: Priorities for the EU in 2020 and Beyond. *European View*. <https://doi.org/10.1177/1781685820912041>

⁶² Lonardo, L. (2021, October 1). EU Law Against Hybrid Threats: A First Assessment. *DOAJ (DOAJ: Directory of Open Access Journals)*. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/514>

⁶³ EUROPEAN COMMISSION. (2016, April 6). Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. Retrieved November 1, 2023, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018#:~:text=Action%201%3A%20Member%20States%2C%20supported,European%20structures%20and%20networks>

⁶⁴ Council of the EU. (2022, June 21). Council conclusions on a Framework for a coordinated EU response to hybrid campaigns. Retrieved December 19, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/21/council-conclusions-on-a-framework-for-a-coordinated-eu-response-to-hybrid-campaigns/#:~:text=EMPHASISES%20the%20importance%20of%20a,to%20hybrid%20attacks%2C%20as%20appropriate>

τον συντονισμό των δραστηριοτήτων του για την αντιμετώπιση τέτοιων απειλών και συνεργάζεται με άλλα προπαρασκευαστικά όργανα, εφόσον αυτό απαιτείται⁶⁵.

- V. Οικοδόμηση ανθεκτικότητας: Τα κράτη-μέλη της ΕΕ εργάζονται εντατικά προς την οικοδόμηση ανθεκτικότητάς τους έναντι των υβριδικών απειλών. Το ανωτέρω γίνεται αντιληπτό από την ανάπτυξη εθνικών στρατηγικών αντιμετώπισης υβριδικών απειλών, την ενίσχυση των μέτρων στο τομέα της κυβερνοασφάλειας, την ευαισθητοποίηση και την ενημέρωση του κοινού και από την συμμετοχή τους σε προσπάθειες συνεργασίας τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο⁶⁶.
- VI. Εξωτερικές συνεργασίες: Η ενίσχυση της συνεργασίας της ΕΕ με εξωτερικούς παράγοντες και οργανισμούς, όπως το ΝΑΤΟ και άλλοι διεθνείς οργανισμοί, είναι ύψιστης σημασίας για την αξιοποίηση των συλλογικών ικανοτήτων και της τεχνογνωσίας (know-how) για την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών. Οι από κοινού ασκήσεις ετοιμότητας, οι συλλογικές αμυντικές πρωτοβουλίες και τα κοινά πληροφοριακά πλαίσια οδηγούν, επίσης, σε μια πιο σθεναρή και συντονισμένη αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών⁶⁷.
- VII. Αμυντική ετοιμότητα: Η αμυντική ετοιμότητα είναι υψίστης σημασίας, υπό το πρίσμα των υβριδικών απειλών. Η ΕΕ έχει πραγματοποιήσει πολυεθνικές ασκήσεις, όπως η EU Integrated Resolve 2022, όχι μόνο για να δοκιμάσει τα αντανακλαστικά της σε καταστάσεις υβριδικών εκστρατειών αλλά και να ευθυγραμμίσει τις εκάστοτε εθνικές στρατηγικές με τη στρατηγική πυξίδα της ΕΕ, με γνώμονα την κοινή αξιολόγηση των πιθανών απειλών⁶⁸.

---

⁶⁵ Council of the EU. (n.d.). What does the Council of the EU do? Retrieved December 19, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/threats/#:~:text=It%20analyses%20options%20and%20identifies,Party%20also%20cooperates%20with>

⁶⁶ A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/node/46393_en

⁶⁷ Hybrid Threats. (n.d.). Defence Industry and Space. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/hybrid-threats_en#:~:text=The%20main%20pillars%20of%20the,in%20a%20substantial%20number

⁶⁸ Council of the EU. (2022, November 18). Hybrid threats: EU concludes EU Integrated Resolve 2022 exercise. Retrieved December 19, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/11/18/hybrid-threats-eu-concludes-eu-integrated-resolve-2022-exercise/#:~:text=Overall%2C%20EU%20Integrated%20Resolve%202022,possible%20threats%20and%20guidance>

VIII. Διερεύνηση και δημοσιοποίηση: Η ενδεδειγμένη διερεύνηση και η δημοσιοποίηση δραστηριοτήτων με υβριδικό περιεχόμενο, είναι προαπαιτούμενα για μια αποτελεσματική αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών. Χαρακτηριστικά, αυτό τονίστηκε έπειτα από περιπτώσεις, όπως η υπόθεση Skripal, η οποία οδήγησε σε υιοθέτηση προληπτικής στάσης απέναντι στις υβριδικές απειλές από το Συμβούλιο της ΕΕ και τα κράτη-μέλη⁶⁹.

Εν κατακλείδι, ο ποικιλόμορφος και διάχυτος χαρακτήρας των υβριδικών απειλών καθιστά επιτακτική την ανάγκη για μια ολοκληρωμένη και συνεργατική προσέγγιση μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ και των διεθνών εταίρων τους, με σκοπό τον μετριασμό των προκλήσεων και την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση φαινομένων υβριδικού πολέμου. Μέσω υψηλής ετοιμότητας, αποτελεσματικής επικοινωνίας, ισχυρών μέτρων αμυντικού χαρακτήρα και συνεργασίας σε διεθνές επίπεδο, τα κράτη-μέλη της ΕΕ είναι ικανά να διασφαλίσουν αποτελεσματικότερα τη σταθερότητα, την ασφάλεια και την ευημερία τους απέναντι στις συνεχώς εξελισσόμενες υβριδικές απειλές.

2δ. Επιπτώσεις των υβριδικών απειλών στην περιφέρεια και την ασφάλεια της Ε.Ε.

Οι συνέπειες των υβριδικών απειλών για την Ευρωπαϊκή Ένωση και το ευρύτερο παράδειγμα ασφαλείας της είναι ουσιαστικές και ποικίλες. Οι γρήγορα αυξανόμενοι τρόποι των υβριδικών απειλών, οι οποίοι περιλαμβάνουν ένα μείγμα στρατιωτικών και μη στρατιωτικών μέσων, όπως οι επιχειρήσεις παραπληροφόρησης, οι κυβερνοεπιθέσεις και άλλες ασύμμετρες απειλές, δημιουργούν, σε μεγάλο βαθμό, δυσκολίες εντός των περιοχών του πυρήνα και της περιφέρειας της Ε.Ε. Με βάση τις πληροφορίες που έχουν συλλεχθεί επιχειρείται, παρακάτω, να παρατεθεί μια σύντομη ανάλυση αυτών των επιπτώσεων:

- I. Κλιμάκωση της ανησυχίας: Οι υβριδικές απειλές έχουν μετατραπεί σε μια από τις σοβαρότερες ανησυχίες για τα ευρωπαϊκά κράτη, ιδίως υπό το πρίσμα των ανταγωνιστικών προσπαθειών εξωτερικών παραγόντων, όπως η Ρωσία⁷⁰.

---

⁶⁹ Comms, E., & Comms, E. (2019, June 25). Protecting Europe against hybrid threats. ECFR. https://ecfr.eu/publication/protecting_europe_against_hybrid_threats/

⁷⁰ Bajarūnas, E. (2020, March 22). Addressing Hybrid Threats: Priorities for the EU in 2020 and Beyond. European View; SAGE Publishing. <https://doi.org/10.1177/1781685820912041>

- II. Μη συμβατικές μορφές απειλής: Τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και συνεπαγόμενα και η ίδια, εξακολουθούν να είναι αντιμέτωπα με σοβαρούς και άμεσους κινδύνους, οι οποίοι λαμβάνουν όλο και περισσότερο αντισυμβατικές μορφές. Σε αυτή την κατηγορία συγκαταλέγονται η ριζοσπαστικοποίηση που είναι η βάση για την διενέργεια τρομοκρατικών απειλών, οι χημικές επιθέσεις, επιθέσεις στον κυβερνοχώρο ή προσπάθειες παραπληροφόρησης, με κύριο γνώρισμα των ανωτέρω την εκμετάλλευση αδυναμιών εντός της ΕΕ και της περιφέρειας της⁷¹.
- III. Στρατηγικές παγκόσμιας και εσωτερικής ασφάλειας: Από την λεπτομερή εξέταση των υβριδικών απειλών αποκαλύπτεται μια συγκριτική προσέγγιση για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων από την ΕΕ και το ΝΑΤΟ, στο πλαίσιο πάντα των στρατηγικών παγκόσμιας και εσωτερικής ασφάλειας της ΕΕ. Σε αυτό περιλαμβάνεται η ανάπτυξη στρατηγικών για τη μείωση των κινδύνων που ενέχουν οι υβριδικές απειλές και η διερεύνηση των τρωτών σημείων⁷².
- IV. Προστασία κρίσιμων υποδομών: Στη Στρατηγική Πυξίδα της ΕΕ για την Ασφάλεια και την Άμυνα του 2022, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία των υποδομών ζωτικής σημασίας (π.χ. παραγωγής ή διανομής ενέργειας) από υβριδικές απειλές. Τέθηκαν τα θεμέλια για μια υβριδική εργαλειοθήκη αντιμετώπισης των υβριδικών απειλών της ΕΕ και για τον συντονισμό των αντιδράσεων της, αντιστακώντας μια δομημένη προσέγγιση, που έχει ως σκοπό τη διαφύλαξη της περιφέρειας της ΕΕ και την ενίσχυση της ασφάλειας εν γένει⁷³.

Στα προηγούμενα σημεία οροθετούνται τα μέτωπα στα οποία οι υβριδικές απειλές επηρεάζουν την ασφάλεια της ΕΕ και της περιφέρειάς της. Η συντονισμένη στρατηγική

---

⁷¹ A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/node/46393_en#:~:text=A%20Europe%20that%20Protects%3A%20Countering,one%20thing%20in%20common

⁷² Zarychta-Romanowska, K. (2020, November 5). Hybrid threats in the EU global security strategies - from border security hustles to EPPO mission? ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/348297537_Hybrid_threats_in_the_EU_global_security_strategies_-_from_border_security_hustles_to_EPPO_mission#:~:text=the%20presentation%20offers%20detailed%20analysis,comparing%20EU%20and%20NATO

⁷³ Protecting Europe's critical infrastructure from Russian hybrid threats. (n.d.). Centre for European Reform. <https://www.cer.eu/publications/archive/policy-brief/2023/protecting-europes-critical-infrastructure-russian-hybrid#:~:text=The%20EU%E2%80%99s%202022%20Strategic%20Compass,by%20combining%20all%20available>

αντίδραση της ΕΕ, η οποία μεταξύ άλλων εμπεριέχει τη δημιουργία συλλογικών εργαλείων και πλαισίων, φωτίζει μια προσέγγιση προληπτικού χαρακτήρα, ώστε να μετριάσει τους κινδύνους και να διασφαλίσει την ασφάλεια και της σταθερότητα, τόσο των δικών της, όσο και των περιοχών περίξ αυτής. Η εν λόγω πολύπλευρη πρόκληση χρειάζεται μια πλήρη προσέγγιση που να εγκολπωθεί πολιτικές, νομικές, τεχνολογικές, και φυσικά στρατιωτικές στρατηγικές,

ώστε να αντιμετωπίσει με τρόπο αποτελεσματικό και να αμβλύνει τις σύγχρονες υβριδικές απειλές, με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπη η ΕΕ.

3. Η πολιτική ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στις υβριδικές απειλές

3α. ΚΠΑΑ και υβριδικές απειλές

(1) Τρόποι αλληλεπίδρασης της ΚΠΑΑ με τις υβριδικές απειλές

Τμήμα της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) της ΕΕ αποτελεί η Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ), η οποία λειτουργεί σαν μία προκαθορισμένη πορεία δράσης της Ένωσης στους τομείς της άμυνας και της διαχείρισης κρίσεων. Προβλέπει την ανάπτυξη ένοπλων στρατιωτικών ή μη στρατιωτικών επιχειρήσεων, οι οποίες αποσκοπούν στην αποτροπή συγκρούσεων, τη διατήρηση της ειρήνης και την ενίσχυση εν γένει της διεθνούς ασφάλειας⁷⁴. Στην αντίπερα όχθη οι υβριδικές απειλές, αποτελούνται από ένα σύνολο κακόβουλων δραστηριοτήτων, που μπορεί να περιλαμβάνουν διαταραχές βασικών υπηρεσιών, κυβερνοεπιθέσεις, υπονόμηση της εμπιστοσύνης στους κυβερνητικούς θεσμούς και επιδείνωση των κοινωνικών διαιρέσεων⁷⁵. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των υβριδικών απειλών και της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας Άμυνας (ΚΠΑΑ) τονίζει την έντονη προσπάθεια της ΕΕ όχι μόνο να προστατεύσει τη φυσική εδαφική της ανεξαρτησία, αλλά και να διασφαλίσει τη σταθερότητα διακυβέρνησης, άρα και των κοινωνιών των κρατών-μελών της. Η διαπλοκή,

---

⁷⁴ The Common Security and Defence Policy | EEAS. (n.d.). [https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy_en#:~:text=The%20Common%20Security%20and%20Defence%20Policy%20\(CSDP\)%20enables%20the%20Union,strengthening%20of%20the%20international%20security.](https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy_en#:~:text=The%20Common%20Security%20and%20Defence%20Policy%20(CSDP)%20enables%20the%20Union,strengthening%20of%20the%20international%20security.)

⁷⁵ A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/node/46393_en#:~:text=Hybrid%20threats%20can%20range%20from,the%200deepening%20of%20social%20divisions

λοιπόν, της ΚΠΑΑ και των απειλών αυτών είναι πολυποίκιλη. Παρακάτω ακολουθούν ορισμένα σημεία σχετικά με την ΚΠΑΑ και κάποιων πρωτοβουλιών, εντός των πλαισίων της, για την αντιμετώπιση υβριδικών απειλών:

- I. Μη στρατιωτικές αποστολές ΚΠΑΑ: Αποφασιστικό ρόλο στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών καταλαμβάνουν οι μη στρατιωτικές αποστολές στο πλαίσιο της ΚΠΑΑ. Σε μία συνεδρίαση της οριζόντιας ομάδας εργασίας του Συμβουλίου της ΕΕ για την περαιτέρω ενίσχυση της ανθεκτικότητας και την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών, ο Giovanni Faleg, ανώτερος αναλυτής του EUISS (European Union of Security Studies), αποσαφήνισε την σημαντικότητα του γεγονότος πώς οι μη στρατιωτικές αποστολές ΚΠΑΑ θα μπορούσαν να συμβάλουν με τρόπο καθοριστικό στην θωράκιση και τελικά στην αντιμετώπιση έναντι των ασύμμετρων αυτών απειλών⁷⁶.
- II. Πολιτικό σύμφωνο ΚΠΑΑ: Το μη στρατιωτικό κομμάτι της ΚΠΑΑ έχει σαν χαρακτηριστικό την δυνατότητα της αντιμετώπισης νέων και αναδυόμενων απειλών, ακόμα και εκείνων που συνδέονται με υβριδικές απειλές. Αυτό περιλαμβάνει θέματα που αφορούν το οργανωμένο έγκλημα, την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο, την παραπληροφόρηση και τη χειραγώγηση των πληροφοριών, τη διαχείριση των συνόρων και τα θαλάσσια ζητήματα ακόμα και την τρομοκρατία και τη ριζοσπαστικοποίηση⁷⁷.
- III. Εκπαίδευση και ανθεκτικότητα της ΚΠΑΑ: Είναι επιτακτική ανάγκη η διασφάλιση της κατάλληλης κατάρτισης του προσωπικού της ΚΠΑΑ σε φλέγοντα θέματα σχετικά με τις υβριδικές απειλές. Είναι ζωτικής σημασίας να γίνει σε βάθος κατανόηση των λεπτομερών πληροφοριών, όσον αφορά την ανθεκτικότητα των αποστολών της ΚΠΑΑ και να ενσωματωθούν στις ενότητες κατάρτισης του προσωπικού που συμμετέχει στην ΚΠΑΑ και σε συναφείς αποστολές⁷⁸.

---

⁷⁶ Civilian CSDP and hybrid threats. (2021, June 23). European Union Institute for Security Studies. <https://www.iss.europa.eu/content/civilian-csdp-and-hybrid-threats#:~:text=,be%20protected%20from%20hybrid%20threats>

⁷⁷ Council of the EU. (2021, December 13). Civilian CSDP Compact: Council conclusions commend progress. Retrieved October 31, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/12/13/civilian-csdp-compact-council-conclusions-commend-progress/#:~:text=Furthermore%2C%20the%20conclusions%20underline%20the,border%20management%20and%20maritime>

⁷⁸ EU CIVILIAN TRAINING AREA „HYBRID THREATS AND CYBER “ TRAINING REQUIREMENTS ANALYSIS . (2020, October). Retrieved October 31, 2023, from <https://digiriuiul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2646/Hybrid%20Threats%20and%20Cyber.pdf>

- IV. Ανίχνευση και κλιμάκωση των μέτρων: Βασικό μέρος της στρατηγικής της ΕΕ στον τομέα των υβριδικών απειλών είναι η έτι περαιτέρω εξέλιξη της ικανότητάς της στην ανίχνευσή τους και η κλιμάκωση των μέτρων κατά των εκστρατειών παραπληροφόρησης. Κεντρικό σημείο της στρατηγικής της είναι η προληπτική προσέγγιση με σκοπό τον εντοπισμό κακόβουλων δραστηριοτήτων και της προέλευσής τους, είτε πρόκειται για εξωτερικές δραστηριότητες ή και εσωτερικές της Ένωσης,⁷⁹.
- V. Έρευνα για τους υβριδικούς κινδύνους: Διενεργήθηκε έρευνα υβριδικού κινδύνου για την αποτελεσματικότερη κατανόηση και αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών από την ΕΕ, μέσω των κρατών-μελών της και με την υποστήριξη της Επιτροπής και της Ύπατης Εκπροσώπου. Απώτερος σκοπός αυτής της πρωτοβουλίας αποτελεί ο έγκαιρος εντοπισμός τρωτών σημείων, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας ειδικών δεικτών που σχετίζονται με υβριδικές απειλές, που θα μπορούσαν μελλοντικά να επηρεάσουν τις εθνικές και τις υπερεθνικές δομές και δίκτυα της ΕΕ⁸⁰.
- VI. Συντονισμένο πλαίσιο αντίδρασης της ΕΕ: Η ανάγκη μιας ισχυρής συντονισμένης αντίδρασης, που θα φωτίζει την αλληλεγγύη της ΕΕ σε τέτοια θέματα υπογραμμίστηκε από το Συμβούλιο της ΕΕ. Επιπρόσθετα ειπώθηκε πως η «υβριδική εργαλειοθήκη», σε συνεργασία με το παρόν πλαίσιο θα πρέπει να συνδράμει στη διαμόρφωση λύσεων σε προβλήματα που δημιουργούνται από υβριδικές επιθέσεις⁸¹.
- VII. Άσκηση Integrated Resolve 2022: Μία προσομοίωση αντιμετώπισης ενός φάσματος υβριδικών απειλών παρουσίασε η άσκηση EU Integrated Resolve 2022. Σε αυτήν δοκιμάστηκε ο σχεδιασμός μιας μη στρατιωτικής αποστολής και μιας στρατιωτικής

?sequence=1#:~:text=these%20documents%20and%20central%20themes,Whilst%20the%20agreements%20and%20developments

⁷⁹ A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats | EEAS. (n.d.).

https://www.eeas.europa.eu/node/46393_en#:~:text=Expanding%20the%20capacity%20to%20detect,and%20to%20understand%20links%20betwee

⁸⁰ EUROPEAN COMMISSION. (2016, April 6). Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. Retrieved November 1, 2023, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018#:~:text=Action%201%3A%20Member%20States%2C%20supported,European%20structures%20and%20networks>

⁸¹ Council of the EU. (2022, June 21). Council conclusions on a Framework for a coordinated EU response to hybrid campaigns. Retrieved November 1, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/21/council-conclusions-on-a-framework-for-a-coordinated-eu-response-to-hybrid-campaigns/#:~:text=EMPHASISES%20the%20importance%20of%20a,to%20hybrid%20attacks%2C%20as%20appropriate>

επιχείρησης ΚΠΑΑ, με αντικειμενικό σκοπό να δοκιμάσει και να βελτιώσει την ανθεκτικότητα των θεσμικών οργάνων και την ετοιμότητα των οργανισμών και των κρατών-μελών της ΕΕ έναντι υβριδικών απειλών⁸².

Τα προαναφερθέντα αυτά σημεία περιγράφουν ένα κομμάτι από τον τρόπο με τον οποίο η Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ) έρχεται να βρεθεί αντιμέτωπη με τις προκλήσεις που φέρνουν στο προσκήνιο οι υβριδικές απειλές, δίνοντας έμφαση στο μεταβαλλόμενο τοπίο ασφάλειας της ΕΕ και τις προσπάθειες μετριασμού των αρνητικών επιπτώσεων αυτών των πολυποίκιλων απειλών. Γίνεται, λοιπόν, κατανοητή η σημασία μιας ολιστικής προσέγγισης, που ενσωματώνει τόσο τις στρατιωτικές όσο και τις μη στρατιωτικές πτυχές της ΚΠΑΑ, για την καταπολέμηση των πολύπλοκων και αλληλένδετων προκλήσεων που θέτουν οι υβριδικές απειλές.

(2) Τα δυνατά και αδύνατα σημεία της ΚΠΑΑ στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών

Όπως διαπιστώνονται σε σενάρια και αποκαλύπτονται από ενδιαφερόμενους φορείς, η Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει τόσο δυνατά όσο και τρωτά σημεία. Πιο συγκεκριμένα:

- I. Προκλήσεις εφαρμογής: Κατά την διάρκεια της πανδημίας του COVID-19, που ξεκίνησε το 2020, τονίστηκε η άνοδος των παγκόσμιων απειλών και η αδυναμία της ΕΕ, λόγω των εξωτερικών εξαρτήσεών της. Το ευρύτερο στρατηγικό περιβάλλον στην Ευρώπη χειροτερεύει μέρα με τη μέρα, με την διαρκή εμφάνιση απειλών, όπως η τρομοκρατία και οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο κατά στρατηγικών υποδομών, μεταξύ άλλων⁸³.
- II. Επιχειρησιακά πλεονεκτήματα και αδυναμίες: Η πρωτοβουλία ENGAGE εξέδωσε ένα έγγραφο εργασίας, το οποίο έδωσε έμφαση στα δυνατά και αδύνατα σημεία της ΚΠΑΑ, αναλύοντας σε βάθος την νομική βάση και τη δομή διακυβέρνησής της. Το έγγραφο τόνισε κάποιες αδυναμίες σε σημαντικές πτυχές που χαρακτηρίζουν τις επιχειρησιακές

---

⁸² Council of the EU. (2022, November 18). Hybrid threats: EU concludes EU Integrated Resolve 2022 exercise. Retrieved November 1, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/11/18/hybrid-threats-eu-concludes-eu-integrated-resolve-2022-exercise/#:~:text=The%20first%20revolved%20around%20the,took%20part%20in%20this%20simulation>

⁸³ Loiseau, N. (n.d.). REPORT on the implementation of the Common Security and Defence Policy – annual report 2021 | A9-0358/2021 | European Parliament. © European Union, 2021 - Source: European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0358_EN.html

αποστολές υπό την ΕΕ, κυρίως σε θέματα χρόνου ενεργοποίησης των αποστολών και χρόνου απαίτησης για περάτωση των στόχων. Επιπλέον, το έγγραφο διατύπωσε συστάσεις για μια πιο ολοκληρωμένη και βιώσιμη συνεργασία στον τομέα της άμυνας, μεταξύ άλλων, την εναρμόνιση των επιχειρησιακών ικανοτήτων ανάμεσα στα κράτη-μέλη και την ενίσχυση της εταιρικής σχέσης με στρατηγικούς βιομηχανικούς φορείς⁸⁴.

- III. Κενά ικανοτήτων: Ο προϋπολογισμός, που διαθέτει η ΕΕ, μέσω των στρατιωτικών δυνατοτήτων των κρατών-μελών της, ανέρχεται στο ποσό των 395 δισεκατομμυρίων ευρώ, γεγονός που την κατατάσσει στη δεύτερη θέση παγκοσμίως. Ωστόσο, οι ικανότητες της Ευρώπης είναι κατακερματισμένες με προβλήματα συνεννόησης, ενότητας δράσης και διαλειτουργικότητας⁸⁵.
- IV. Θετικές προσπάθειες στη διαχείριση κρίσεων: Η εκπαιδευτική αποστολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Union Training Mission) στη Σομαλία, με σκοπό να βοηθήσει στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του αμυντικού τομέα της χώρας, δείχνοντας την θετική πλευρά της ΚΠΑΑ στη διαχείριση κρίσεων και τη μεταρρύθμιση του τομέα της ασφάλειας⁸⁶.
- V. Υποτιθέμενη στρατιωτική αδυναμία: Ορισμένοι επικριτές, ιδίως αυτών που εκφράζουν αμφιβολία για μία ενωμένη Ευρώπη, υποστηρίζουν ότι η προτίμηση στην πολυμερή συνεργασία, ο συμβιβασμός, η διπλωματία και η τελική απροθυμία της ΕΕ να χρησιμοποιήσει βίαια μέσα, ως σημάδια αδυναμίας, τα οποία θα μπορούσαν να «λασπώσουν» την αξιοπιστία της ΚΠΑΑ⁸⁷.

---

⁸⁴ Assessing Current CSDP Structures and Processes and Formulating Recommendations — ENGAGE. (2023, June 12). ENGAGE. <https://www.engage-eu.eu/publications/assessing-current-csdp-structures-and-processes-and-formulating-recommendations>

⁸⁵ Loiseau, N. (n.d.). REPORT on the implementation of the Common Security and Defence Policy – annual report 2021 | A9-0358/2021 | European Parliament. © European Union, 2021 - Source: European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0358_EN.html

⁸⁶ Homel, L. (2022, April 3). What can NATO learn from EU CSDP missions and operations? — Atlantic Forum. Atlantic Forum. [https://www.atlantic-forum.com/atlantica/what-can-nato-learn-from-eu-csdp-missions-and-](https://www.atlantic-forum.com/atlantica/what-can-nato-learn-from-eu-csdp-missions-and-operations#:~:text=EUTM%2C%20with%20an%2011,strengths%20and%20weakness%20of%20both)

[operations#:~:text=EUTM%2C%20with%20an%2011,strengths%20and%20weakness%20of%20both](https://www.atlantic-forum.com/atlantica/what-can-nato-learn-from-eu-csdp-missions-and-operations#:~:text=EUTM%2C%20with%20an%2011,strengths%20and%20weakness%20of%20both)

⁸⁷ E. (2019, June 6). For a credible CSDP, the EU needs to overcome its military weakness - Friends of Europe. Friends of Europe. <https://www.friendsofeurope.org/insights/for-a-credible-csdp-the-eu-needs-to-overcome-its-military-weakness/#:~:text=For%20some%20eurosceptics%2C%20the%20CSDP,as%20evident%20signs%20of%20weakness>

- VI. Αξιολόγηση καταστάσεων κρίσης: Το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις 18 Ιανουαρίου του 2023 σχετικά με την εφαρμογή της ΚΠΑΑ υπογράμμισε τις προσπάθειες για την επιβεβαίωση και την εφαρμογή των δυνατοτήτων επί τόπου για τη βελτίωση της αξιολόγησης των καταστάσεων κρίσης, τη λήψη ταχύτερων αποφάσεων και την αποφασιστικότερη δράση⁸⁸. Οι αξιολογήσεις αυτές δημιουργούν μια εικόνα της ΚΠΑΑ διαφορετική, τονίζοντας τα δυνατά της σημεία, όπως η διαχείριση κρίσεων και οι επιχειρησιακές αποστολές, με την ύπαρξη, όμως, και δυσκολιών, όπως η έλλειψη διαλειτουργικότητας και η υποτιθέμενη στρατιωτική αδυναμία, όπως αυτή εκφράζεται από τους ευρωσκεπτικιστές. Οι αξιολογήσεις δηλώνουν μία βαθύτερη ανάγκη για μια πιο πλήρη και ενεργή συνεργασία στον αμυντικό τομέα, τονίζοντας συγχρόνως τη αέναη εξέλιξη της ΚΠΑΑ σε απάντηση των σύγχρονων προκλήσεων ασφαλείας.

3β. Θεσμικά κείμενα (EUGS, Strategic Compass, European Peace Fund)

Η πολιτική ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ανταποκρίνεται σε πολλά μέτωπα, σε θέματα σχετικά με τις υβριδικές απειλές και επιπρόσθετα εντάσσεται σε ένα διευρυμένο πλαίσιο που περιλαμβάνει τόσο εξωτερικές πολιτικές και τις πολιτικές ασφάλειας. Μια πλήρης οπτική για τον τρόπο που σκοπεύει η ΕΕ να αντιμετωπίσει τις ολοένα και εξελισσόμενες προκλήσεις που θέτουν οι υβριδικές απειλές παρέχεται από μία σειρά θεσμικών κειμένων. Παρακάτω ακολουθεί παρουσίαση αυτών των κειμένων:

- I. Παγκόσμια στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Union Global Strategy) : Το γενικότερο πλαίσιο εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας της ΕΕ καθορίζεται από το κείμενο της «Παγκόσμιας στρατηγικής της ΕΕ». Κύριο σημείο της αποτελεί η υπογράμμιση της συλλογικής δράσης, με σκοπό την αντιμετώπιση υβριδικών απειλών που ξεπερνούν τον χαρακτήρα συμβατικών στρατιωτικών απειλών. Η εν λόγω στρατηγική τονίζει έντονα την αύξηση των αντανεκλαστικών και άρα της ανθεκτικότητας της ΕΕ σε περιπτώσεις υβριδικών απειλών, οι οποίες, όπως έχει προαναφερθεί, αποτελούνται από κυβερνοεπιθέσεις, εκστρατείες παραπληροφόρησης, άλλες ασύμμετρες απειλές ή και συνδυασμό των ανωτέρω⁸⁹. Η Παγκόσμια Στρατηγική

---

⁸⁸ Texts adopted - Implementation of the common security and defence policy - annual report 2022 - Wednesday, 18 January 2023. (n.d.). © European Union, 2023 - Source: European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0010_EN.html#:~:text=European%20Parliament%20resolution%20of%2018,and%20act%20more%20decisively

⁸⁹ European Commission, (Brussels, 6.4.2016), Joint Framework on countering hybrid threats

της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUGS), με τίτλο «Κοινό όραμα, κοινή δράση: Μία πιο δυνατή Ευρώπη» δημοσιεύθηκε επίσημα στις 28 Ιουνίου 2016 από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (EYED)^{90 91}. Μετά τη δημοσίευση του κειμένου, παρουσιάστηκαν εκθέσεις σχετικά με την εφαρμογή της, στις οποίες περιγράφονται ενδελεχώς οι δράσεις που αναλήφθηκαν υπό το πρίσμα των στόχων που τέθηκαν, καθώς και η πρόοδος τους⁹². Η ΕΕ επιχείρησε την μετατροπή τους σε πολιτικές με εφαρμογή των οραμάτων που αναφέρονται στο κείμενο για τη στρατηγική της ΕΕ. Ένα παράδειγμα για την υπόσχεση της διασφάλισης και της συνολικής ασφάλειας αποτελεί το γεγονός ότι η ΕΕ διατηρεί σήμερα 16 αποστολές τόσο πολιτικές όσο και στρατιωτικές, με ανάπτυξη προσωπικού πλέον των 4.000 ατόμων⁹³. Ένα ακόμη σημείο αναφοράς αποτελεί η υπογράμμιση των νομικών και κανονιστικών πλαισίων για την αντιμετώπιση των πολύπλευρων υβριδικών προκλήσεων, οι οποίες συχνά δραστηριοποιούνται στα όρια του διεθνούς δικαίου⁹⁴. Η Παγκόσμια στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ένα πλήρες έγγραφο που αποτελεί το πλαίσιο για την πολιτική ασφάλειας και εξωτερική πολιτική της ένωσης, χαράζοντας την πορεία της συλλογικής δράσης και προστάζοντας προσήλωση σε μια παγκόσμια τάξη βασισμένη σε κανόνες⁹⁵.

- II. Στρατηγική πυξίδα (Strategic Compass) : Η Στρατηγική Πυξίδα εγκρίθηκε στις 21 Μαρτίου 2022 από τους υπουργούς Άμυνας και Εξωτερικών της ΕΕ και διαδραματίζει τον ρόλο ενός εφαρμοστέου πλαισίου δράσης για την συλλογική άμυνα και ασφάλεια

---

a European Union response <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018#:~:text=Security%2C%20the%20upcoming%20European%20Union,contribute%20to%20countering%20hybrid%20threats>

⁹⁰ A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy | EEAS. (n.d.).

https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en#:~:text=eu_global_strategy_2019,Strategy%27s%20visions%20turning%20into%20action

⁹¹ EUR-Lex - 4413648 - EN - EUR-Lex. (n.d.). <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/common-foreign-and-security-policy-global-strategy.html>

⁹² A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy | EEAS. (n.d.).

https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en#:~:text=eu_global_strategy_2019,Strategy%27s%20visions%20turning%20into%20action

⁹³ The EU Global Strategy: A compass for our action in difficult times | EEAS. (n.d.).

https://www.eeas.europa.eu/node/64160_en#:~:text=1,more%20than%204000%20EU%20personnel

⁹⁴ EUR-Lex - 52016DC0739 - EN - EUR-Lex. (n.d.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2016%3A739%3AFIN#:~:text=See%20Article%2021%20,JOIN%20%282016%29%2031%20final>

⁹⁵ The EU Global Strategy – Year 1 | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/eu-global-strategy/eu-global-strategy-%E2%80%93-year-1_en?s=2280#:~:text=EEAS%20EU%20Global%20Strategy%20The,year%20in%20Europe%20and%20beyond

έως και το έτος 2030⁹⁶ ⁹⁷. Η Στρατηγική Πυξίδα στηρίζεται από τέσσερις πυλώνες για τα επόμενα 5-10 χρόνια, μεταξύ αυτών η αποφασιστικότερη και ταχύτερη δράση κατά τη διάρκεια επεισοδίων κρίσης. Το έγγραφο αυτό προσβλέπει στα θέματα της ασφάλειας και της άμυνας, όπως αυτά προκύπτουν από την ανάλυση του στρατηγικού περιβάλλοντος, σε μία πιο συνεκτική και στοχευμένη κατεύθυνση. Μέσω του παρόντος εγγράφου, η ΕΕ στοχεύει στην ενίσχυση της πολιτικής της για την ασφάλεια και την άμυνα έως το 2030 μέσω της ανάπτυξης μιας «υβριδικής εργαλειοθήκης» και την σύσταση «ομάδων αντίδρασης» για τον έγκαιρο εντοπισμό και την άμεση αντιμετώπιση κάθε λογής υβριδικής απειλής, ιδίως σε μια εποχή που ο πόλεμος έχει επιστρέψει στην γηραιά ήπειρο⁹⁸ ⁹⁹. Το ανωτέρω έγγραφο, λοιπόν, χρησιμεύει ως οδικός χάρτης, ο οποίος προσπαθεί να συγκλίνει τις δράσεις της ΕΕ με το υπάρχον περιβάλλον επιχειρήσεων και συμβάλλει τη σύμπραξη μεταξύ των κρατών - μελών. Συμπερασματικά, αποτελεί το επόμενο βήμα των προσπαθειών για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της ΕΕ και της ανταπόκρισής της στις σύγχρονες απειλές, όπως έχει εκφραστεί από την Παγκόσμια Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUGS).

III. Ευρωπαϊκό Ταμείο Ειρήνης (European Peace Facility) : Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ειρήνης (European Peace Facility) είναι ένα όργανο εκτός προϋπολογισμού, που ως στόχο έχει να αυξήσει την ικανότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε θέματα που άπτονται της διεθνούς ασφάλειας. Συγκεκριμένα στοχεύει: 1) στην πρόληψη των συγκρούσεων, 2) στην ενίσχυση της διεθνούς ασφάλειας και 3) στην δημιουργία και την διατήρηση ειρηνικών συνθηκών. Επιπροσθέτως, αποτελεί μέσο διευκόλυνσης της χρηματοδότησης στρατιωτικών επιχειρησιακών στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και

---

⁹⁶ Implementation of the Strategic Compass : opportunities, challenges and timelines. (2022). Publications Office of the EU. [https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9a61ab99-8275-11ed-9887-01aa75ed71a1/language-](https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9a61ab99-8275-11ed-9887-01aa75ed71a1/language-en#:~:text=Details%20of%20the%20publication%20On,and%20timelines%20to%20achieve%20them)

[en#:~:text=Details%20of%20the%20publication%20On,and%20timelines%20to%20achieve%20them](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2022)739249#:~:text=The%20Strategic%20Compass%20is%20an,by%20the%20end%20of%202022)
⁹⁷ Implementation of the Strategic Compass: Opportunities, challenges and timelines | Think Tank | European Parliament. (n.d.). [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2022\)739249#:~:text=The%20Strategic%20Compass%20is%20an,by%20the%20end%20of%202022](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2022)739249#:~:text=The%20Strategic%20Compass%20is%20an,by%20the%20end%20of%202022)

⁹⁸ Council of the EU. (2022, March 21). A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Retrieved October 30, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/#:~:text=In%20order%20to%20strengthen%20its,boost%20its%20intelligence%20analysis%20capacities>

⁹⁹ Questions and answers: a background for the Strategic Compass | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-background-strategic-compass-0_en#:~:text=The%20Strategic%20Compass%20provides%20an,and%20decisively%20when%20facing%20crises

Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ)¹⁰⁰. Για τη σύστασή του απόφαση εξέδωσε το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ταμείο του δεν αποτελεί μέρος του προϋπολογισμού και η αξία του ανέρχεται περίπου στα 5 δισεκατομμύρια ευρώ για το χρονικό διάστημα 2021-2027¹⁰¹. Με το ποσό αυτό, η ένωση στοχεύει την κάλυψη του συνόλου των κοινών δαπανών των στρατιωτικών της δράσεων με γνώμονα την Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ)¹⁰². Αποτελεί κρίσιμη πλευρά του ευρύτερου σχεδίου της ΕΕ για την θωράκισή της, ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις διάφορες προκλήσεις που έχουν αντίκτυπο στο τομέα της ασφάλειας ανά την υδρόγειο. Μέσω του ταμείου δίνεται η ευκαιρία στην ΕΕ να εγκαθιδρύσει ένα πιο ισχυρό, συνεργατικό πλαίσιο ασφάλειας, με απώτερο στόχο την διατήρηση της ειρήνης και της σταθερότητας τόσο εντός όσο και εκτός των συνόρων της.

- IV. Κοινή ανακοίνωση για την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών (Joint Communication On Countering Hybrid Threats) : Μία κοινή ανακοίνωση εκδόθηκε από την ΕΕ, με θέμα την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών και αποσκοπώντας στην ενεργοποίηση κοινής αντίδρασης σε ενωσιακό επίπεδο. Η ανακοίνωση αυτή βασίζεται στη Συνθήκη της Λισαβόνας και φωτίζει τις αξίες της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας. Στην ανακοίνωσή επισημαίνεται ακόμη ο εξελιγμένος, πλέον, χαρακτήρας των υβριδικών απειλών, καθώς διαθέτουν χαρακτηριστικά διαφορετικούς τύπους εργαλείων και οργανωμένων δράσεων, όπως η οικονομική πίεση, η παραπληροφόρηση, οι κυβερνοεπιθέσεις και άλλες «κάτω από το τραπέζι» ενέργειες. Οι θεμελιώδεις άξονες της ευρωπαϊκής αντίδρασης συνίστανται στην ανθεκτικότητα σε όλους τους κρίσιμους τομείς και στην ενίσχυση της επίγνωσης της κατάστασης, στην παροχή επαρκών μέσων αντίδρασης και πόρων για την ανάκαμψη σε ενδεχόμενο κρίσης και τέλος στην συνεργασία με ομοϊδέατες χώρες και οργανισμούς, πέραν των πλαισίων της ΕΕ¹⁰³. Αυτά τα θεσμικά κείμενα στο σύνολό τους παρέχουν μία δομημένη εικόνα, μέσω της οποίας η ΕΕ εργάζεται με σκοπό την αντιμετώπιση προκλήσεων σε όλα τα μέτωπα, που

---

¹⁰⁰ European Council. (n.d.). Establishing the European Peace Facility. Retrieved October 30, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/european-peace-facility/#:~:text=The%20EPF%20is%20an%20off,CFSP>

¹⁰¹ Council of the EU. (2021, March 22). EU sets up the European Peace Facility. Retrieved October 30, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/22/eu-sets-up-the-european-peace-facility/#:~:text=%2B32%20%20281%2021%2046,defence%20implications%2C%20under%20the%20CFSP>

¹⁰² European Peace Facility | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-peace-facility_en

¹⁰³ NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. (n.d.). EU Policy on Fighting Hybrid Threats. Retrieved October 30, 2023, from <https://ccdcoe.org/incyber-articles/eu-policy-on-fighting-hybrid-threats/>

«ανοίγουν» οι υβριδικές απειλές. Ακόμη αποκρυσταλλώνουν στρατηγικές που εποφθαλμιούν στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας της ένωσης, και συνακόλουθα των κρατών-μελών της, στην ανάπτυξη μιας νοοτροπίας συλλογικής άμυνας και στην εξεύρεση μιας συλλογικής απάντησης στο αμφίβολο περιβάλλον των υβριδικών απειλών.

3γ. Η ανθεκτικότητα ως αντίβαρο στις υβριδικές επιθέσεις

Η ανθεκτικότητα, ως μέτρο αντιμετώπισης των υβριδικών επιθέσεων, εννοείται ως μία πολύπλευρη προσέγγιση, η οποία είναι σε θέση να ανταπεξέλθει με την πολυδιάστατη φύση αυτών των απειλών σε κάθε πιθανό τομέα, όπως η ενεργειακή ασφάλεια, η πολιτική σταθερότητα, ο κυβερνοπόλεμος και η οικονομία.

Στον τομέα της ενεργειακής ασφάλειας οι υβριδικές απειλές στοχεύουν τις υποδομές ζωτικής σημασίας για την παραγωγή, τη διανομή και την κατανάλωση ενέργειας, προξενώντας μεγάλες ζημιές. Για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας σε αυτόν τον τομέα χρησιμοποιούνται στρατηγικές για τη διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας, την ενίσχυση της κυβερνοασφάλειας και της αντίστοιχης φυσικής για τις ενεργειακές υποδομές, καθώς και την περαιτέρω συνεργασία σε επίπεδο περιφέρειας, με σκοπό την εξασφάλιση συλλογικής ανθεκτικότητας στον τομέα της ενέργειας^{104 105 106}.

Η ανθεκτικότητα στο οικονομικό κομμάτι της απαιτεί και εδώ την προώθηση της διαφοροποίησης, με οικονομική πλέον σκοπιά, για τη μείωση των εξαρτήσεων από εξωτερικές οντότητες ή μεμονωμένους τομείς. Επιπλέον μπορεί να προστεθεί η ενίσχυση εύάλωτων σημείων του χρηματοπιστωτικού τομέα και η εξέλιξη καινοτόμων προϊόντων, ώστε να παραμένει ένα βήμα μπροστά από την εξελισσόμενη φύση των υβριδικών απειλών. Επιπρόσθετα, όπως έχουν τονίσει αρκετές φωνές εντός ηγέτες της ΕΕ, είναι σημαντική η προώθηση της οικονομικής

---

¹⁰⁴ Granitsas, A. C. D. D. N. V. B. A. (2021, January 13). NATO Review - Energy security in the era of hybrid warfare. NATO Review. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/01/13/energy-security-in-the-era-of-hybrid-warfare/index.html#:~:text=13%20January%202021,state%20actors>

¹⁰⁵ D. (2020, August 13). Energy security in the era of hybrid warfare. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/energy-security-in-the-era-of-hybrid-warfare/#:~:text=For%20this%20reason%2C%20energy%20security,coherence%20of%20the%20Alliance%20itself>

¹⁰⁶ Hybrid Warfare and Cyber Effects in Energy Infrastructure on JSTOR. (n.d.). www.jstor.org. <https://doi.org/10.2307/26948851>

ασφάλειας, διαμέσου της λιγότερης εξάρτησης από τρίτες χώρες και της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας της ένωσης¹⁰⁷.

Η πολιτική σταθερότητα μίας κρατικής οντότητας μπορεί να υπονομευθεί από αρκετές μη συμβατικές απειλές, οι οποίες μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν παρεμβάσεις στις εκλογικές διαδικασίες, εκστρατείες παραπληροφόρησης και εκμετάλλευσης των πολιτικών ή κοινωνικών διαίρεσεων εντός των κοινωνιών, για την όξυνση της κοινωνικής αστάθειας. Σε αυτό το κομμάτι, η προώθηση της ανθεκτικότητας συνίσταται στην προώθηση της διαφάνειας, στην ενίσχυση της ακεραιότητας των πολιτικών θεσμών και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής για τον μετριασμό των διχαστικών επιπτώσεων των υβριδικών απειλών.

Η ψηφιακή πλευρά αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα υβριδικά πεδία μάχης, όπου τα τρωτά σημεία της κυβερνοασφάλειας εκμεταλλεύονται από τους αντιμαχόμενους για την πρόκληση εκτεταμένων διαταραχών και ζημιών. Για να αντιμετωπιστούν οι απειλές στον κυβερνοχώρο, οι στρατηγικές ανθεκτικότητας αποτελούνται από αρκετά μέτρα. Αυτά συνίστανται σε ισχυρά συστήματα κυβερνοάμυνας, στην δημιουργία καλύτερης ποιότητας κυβερνοασφάλειας για τις κρίσιμες υποδομές και στην ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, σε μία προσπάθεια για την προώθηση της συνεργασίας τους, υπό το φως των υβριδικών απειλών. Η κυβερνοασφάλεια αποτελεί έναν από τους πυλώνες της στρατηγικής του NATO για την αντιμετώπιση του υβριδικού πολέμου, τονίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την κρίσιμη σημασία του για την ενίσχυση της συνολικής ανθεκτικότητας έναντι των υβριδικών απειλών^{108 109}.

Μια προσέγγιση εφ' όλης της ύλης είναι ζωτικής σημασίας, δεδομένου του αλληλεπικαλυπτόμενου χαρακτήρα όσων προαναφέρθηκαν. Αυτό συνεπάγεται άρα, όχι μονάχα την θωράκιση της ανθεκτικότητας σε κάθε τομέα, αλλά και την συλλογική ανθεκτικότητα μεταξύ των τομέων, ώστε να εξασφαλιστεί μια άμυνα κατά των υβριδικών απειλών, ολοκληρωμένη και αποτελεσματική. Αυτή η διατομεακή ανθεκτικότητα μπορεί να λειτουργήσει ακόμη καλύτερα

---

¹⁰⁷ Carreño, B. (2023, October 6). EU leaders resolve to boost economic security amid global tension. Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/eu-leaders-debate-economic-security-amid-global-tensions-2023-10-06/#:~:text=European%20Union%20leaders%20resolved%20on,on%20third%20countries%2C%20notably%20China>

¹⁰⁸ Maronkova, B. (2020, November 1). NATO Amidst Hybrid Warfare Threats: Effective Strategic Communications as a Tool Against Disinformation and Propaganda. Springer eBooks. https://doi.org/10.1007/978-981-15-5876-4_9

¹⁰⁹ Conservatives are increasingly knives out for the nation's top cyber agency. (2023, October 22). POLITICO. <https://www.politico.com/news/2023/10/22/conservatives-cyber-cisa-politics-00122794#:~:text=Cybersecurity,against%20the%20Cybersecurity%20and>

μέσω στρατηγικών επικοινωνιών κατά της προπαγάνδας και της παραπληροφόρησης, καθώς και μέσω της φυσικής προστασίας των κρίσιμων υποδομών από όλους τους τομείς¹¹⁰.

Συμπερασματικά, γίνεται αντιληπτό ότι οι στρατηγικές αυτές τονίζουν την επιτακτική ανάγκη μιας ολιστικής προσέγγισης για την ανθεκτικότητα ως απάντηση στις υβριδικές απειλές, εξασφαλίζοντας τη διαφύλαξη των βασικών κοινωνικών και θεσμικών λειτουργιών σε πολλούς τομείς, ενόψει των εξελισσόμενων τακτικών των αντιπάλων.

3δ. Μέτρα και δράσεις της ΕΕ για την αντιμετώπιση υβριδικών απειλών

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) με γνώμονα την αντιμετώπιση της ολοένα αυξανόμενης έντασης των υβριδικών απειλών έχει ενεργήσει με τρόπο προληπτικό. Όπως έχει προαναφερθεί, ο υβριδικός πόλεμος συνιστά έναν συνδυασμό διαφορετικών μη συμβατικών μεθόδων, όπως οι εκστρατείες παραπληροφόρησης, οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο και ο πόλεμος διά αντιπροσώπων, οι οποίες είναι σχεδιασμένες να κυμαίνονται στα όρια της επίσημης ένοπλης σύρραξης, με σκοπό την εκμετάλλευση τρωτών σημείων, χωρίς να είναι εκτεθειμένες στις συχνά πιο οργανωμένες και καλύτερα εξοπλισμένες ένοπλες δυνάμεις¹¹¹. Έχοντας, λοιπόν, αναγνωρίσει την πολυπλοκότητα και τη πονηρή, θα έλεγε κανείς, φύση αυτών των απειλών, η ΕΕ έχει υιοθετήσει μια σειρά μέτρων προς πάσα κατεύθυνση, για να ενισχύσει την ανθεκτικότητά της και τελικά την επιθυμητή αντίδρασή της.

Για την βελτίωση των δυνατοτήτων της ΕΕ, καθοριστικό ρόλο διατέλεσαν θεσμικές πρωτοβουλίες, όπως η δημιουργία της υβριδικής σύντηξης το 2016 (Hybrid Fusion Cell). Οι πρωτοβουλίες αυτές συνέβαλαν και ακόμα συμβάλουν κυρίως στην ανάλυση υβριδικών απειλών και την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των κρατών-μελών. Η πρωτοβουλία αυτή αποτελεί το επιστέγασμα της προσπάθειας της ΕΕ, ώστε να ενδυναμώσει τις ικανότητες σε ανάλυση πληροφοριών για την καλύτερη εκτίμηση του κινδύνου και πρόβλεψης επεισοδίων υβριδικής απειλής¹¹².

---

¹¹⁰ A new method to help policymakers defend democracy against hybrid threats. (2023, April 20). EU Science Hub. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/new-method-help-policymakers-defend-democracy-against-hybrid-threats-2023-04-20_en#:~:text=Hybrid%20threats%20are%20becoming%20more,%C2%A9%20EU%2C%202023

¹¹¹ Hybrid Threats. (n.d.). Defence Industry and Space. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/hybrid-threats_en#:~:text=Hybrid%20threats%20refer%20to%20when%2C,making

¹¹² Kalniete, S., & Pildegovičs, T. (2021, March 25). Strengthening the EU's resilience to hybrid threats. European View; SAGE Publishing. <https://doi.org/10.1177/17816858211004648>

Πάγια θέση στη στρατηγική της ΕΕ κατέχει το τρίπτυχο της ανθεκτικότητας, της ευαισθητοποίησης και της αντίδρασης. Εάν καταφέρει να βελτιώσει την ικανότητα εντοπισμού και κατανόησης ύποπτων ενεργειών σε αρχικό ακόμα στάδιο, η ΕΕ θα είναι σε θέση να λάβει προληπτικά μέτρα για την άμβλυνση των αποτελεσμάτων των εν λόγω ενεργειών. Επιπλέον, έγινε και γίνεται λόγος για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας των υποδομών, των κοινωνιών και των θεσμών διακυβέρνησης, ώστε να αποκτήσουν «ανοσία» στα διαλυτικά συμπτώματα του υβριδικού πολέμου¹¹³.

Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Άμυνας (European Defense Agency) έχει ηγετικό ρόλο στην θωράκιση στην αμυντική στάση της ΕΕ στον αγώνα κατά των υβριδικών απειλών. Κύριος σκοπός του αποτελεί η ορθή αξιολόγηση των επιπτώσεων αυτών των απειλών, ώστε να αναπτύξει αποτελεσματικά τα ευρωπαϊκά αμυντικά αντανακλαστικά και την ρεαλιστική δοκιμασία των υπάρχοντων δράσεων¹¹⁴. Η παρούσα στάση εξασφαλίζει ότι οι αμυντικές ικανότητες της ΕΕ είναι καταλυτικές και προσαρμοσμένες στις εξελισσόμενες απαιτήσεις του υβριδικού πολέμου¹¹⁵.

Η ΕΕ έχει στο οπλοστάσιό της, επίσης, μια ευρεία γκάμα μεθόδων και εργαλείων, ώστε να μπορεί να βρεθεί αντιμετώπη με τις σύγχρονες υβριδικές απειλές. Αυτή η γκάμα περιλαμβάνει μέτρα που κυμαίνονται από κατασταλτικές ενέργειες αντιτρομοκρατικού χαρακτήρα έως στρατηγικές που εργάζονται προς την καταπολέμηση των οικονομικών ανταγωνιστών και των πολιτικών αντιπάλων. Αυτή η ολιστική προσέγγιση αποσκοπεί στη διαφύλαξη των αγορών και των δημοκρατικών διαδικασιών εντός του ευρωπαϊκού κεκτημένου από εξωτερική χειραγώγηση¹¹⁶.

Ωστόσο, είναι επιτακτική η ανάγκη για συνεχή βελτίωση των προαναφερθεισών στρατηγικών, γεγονός που αναγνωρίζεται και από την ίδια την ένωση. Η χαρτογράφηση των υβριδικών απειλών απαιτεί την αντιμετώπιση των εννοιολογικών προκλήσεων που δημιουργούνται, κάτι που είναι προαπαιτούμενο για την ανάπτυξη «προσωποποιημένων» και αποτελεσματικών αντίμετρων. Παράδειγμα, αποτελεί το Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας για την Αντιμετώπιση Υβριδικών Απειλών (European Centre of Excellence for Countering Hybrid

---

¹¹³ A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/node/46393_en#:~:text=Awareness%2C%20resilience%20and%20response%20are,infrastucture%2C%20our%20societies%20and%20institutions

¹¹⁴ Mission. (n.d.). Default. <https://eda.europa.eu/who-we-are/Missionandfunctions>

¹¹⁵ Activities Search. (n.d.). Default. <https://eda.europa.eu/what-we-do/all-activities/activities-search/hybrid-warfare#:~:text=The%20European%20Defence%20Agency%20aims,defined%20in%20the%20Capabilit>

¹¹⁶ Bazarkina, D. Y. (2022, September 1). Countermeasures for Hybrid Threats: The Experience of the European Union and Its Member States. Herald of the Russian Academy of Sciences; Pleiades Publishing. <https://doi.org/10.1134/s1019331622100033>

Threats), το οποίο βρίσκεται στο Ελσίνκι και ιδρύθηκε το 2017, ώστε να αποτελέσει ένα ερευνητικό ίδρυμα που θα μπορεί να εκτελέσει όπως προαναφέρθηκε ορθές αναλύσεις και επιπλέον να οργανώσει εκπαιδεύσεις και ασκήσεις για τα κράτη-μέλη της ΕΕ και τους συμμάχους του NATO¹¹⁷. Πέραν τούτου, γίνεται έμφαση σε δράσεις για την ανάπτυξη της κοινωνικής ανθεκτικότητας, στα πλαίσια του ότι μια κοινωνία είναι καλύτερα εξοπλισμένη να αντιμετωπίσει υβριδικές απειλές, αν είναι καλά ενημερωμένη γι' αυτές¹¹⁸.

Εκτός από τα μέτρα που λαμβάνονται στο εσωτερικό της, υπάρχει συνεργασία μεταξύ ΕΕ και διεθνών εταίρων, κυρίως του NATO, για να διογκώσει την ισχύ της αντίδρασης της στις υβριδικές απειλές. Τον Ιούλιο του 2022, οι ηγέτες του NATO ενέκριναν πλήρεις επιλογές πρόληψης και αντίδρασης, οι οποίες μπορούν να προσαρμοστούν σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Η περαιτέρω συνεργασία με τους διεθνείς εταίρους της ΕΕ, αποσκοπεί στο να δημιουργήσει ένα μέτωπο, ενιαίο και συνάμα ισχυρό, απέναντι στον υβριδικό πόλεμο και στις πολύπλευρες προκλήσεις που θέτει¹¹⁹.

4. Η ασφάλεια στην περιφέρεια της ΕΕ: Η περίπτωση της Ουκρανίας

4α. Ανάλυση των υβριδικών επιθέσεων στην Ουκρανία

(1) 2014

Τα γεγονότα του 2014 που οδήγησαν στην προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία αποτελούν ένα τρανταχτό παράδειγμα υβριδικού πολέμου, που έκτοτε έχει αποκτήσει μεγάλη σημασία στις συζητήσεις για τις σύγχρονες συγκρούσεις¹²⁰.

---

¹¹⁷ About us - Hybrid CoE - The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. (2023, October 27). Hybrid CoE - the European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. <https://www.hybridcoe.fi/about-us/>

¹¹⁸ Fiott, D., & Parkes, R. (2019, May 15). Protecting Europe: The EU's Response to Hybrid Threats. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/333104934_Protecting_Europe_The_EU%27s_Response_to_Hybrid_Threats#:~:text=The%20EU%20needs%20to%20address,initiatives%20to%20improve%20societal%20resilience

¹¹⁹ N. (n.d.). Countering hybrid threats. NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm#:~:text=In%20July%202022%2C%20NATO%20Leaders,efforts%20to%20counter%20hybrid%20threats

¹²⁰ N. (2022, March 1). Russia's hybrid warfare strategy: From Crimea to Ukraine. ORF. <https://www.orfonline.org/expert-speak/russias-hybrid-warfare->

Όλα ξεκίνησαν με την έναρξη των διαδηλώσεων Euromaidan στην Ουκρανία, που προκλήθηκαν εξαιτίας της αποτυχίας της οικείας κυβέρνησης να πετύχει μία συμφωνία σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αποτέλεσμα υπήρξε η ανατροπή του προέδρου Βίκτορ Γιανουκόβιτς, λόγω των έντονων διαμαρτυριών¹²¹. Στο μεταίχμιο αυτής της εσωτερικής πολιτικής αναταραχής, εμφανίστηκε η Ρωσία, η οποία εκμεταλλευόμενη την τότε κατάσταση πέτυχε να προσαρτήσει την Κριμαία, με πρόσχημα ένα αμφιβόλου ποιότητας δημοψήφισμα, το οποίο βρέθηκε ευρέως καταδικαστέο από τη διεθνή κοινότητα. Πέραν της εκμετάλλευσης των πολιτικών διαιρέσεων, βασικό στοιχείο της ρωσικής στρατηγικής υπήρξε η χειραγώγηση της κοινής γνώμης. Καλλιεργώντας αργά και ενισχύοντας αποφασιστικά μπόρεσε να καθοδηγήσει τη κοινή γνώμη υπέρ της Μόσχας, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στο Κρεμλίνο να χαρακτηρίσει τις πράξεις του ως «λαϊκή απαίτηση». Πέραν των ανωτέρω, σημαντική θέση στην υβριδική στρατηγική της Μόσχας καταλαμβάνουν η παραπληροφόρηση και η προπαγάνδα. Διαμέσου της αξιοποίησης των κρατικά ελεγχόμενων μέσων ενημέρωσης, καθώς και άλλων πηγών έγινε εφικτή η δημιουργία ιστοριών που κατέστησαν τις ενέργειες στην Κριμαία, δικαιολογημένες και έσπειραν σύγχυση στους αντιπάλους. Η εκμετάλλευση των εσωτερικών διαιρέσεων, καθώς και η χρήση προπαγάνδας αποτελεί τακτική του υβριδικού πολέμου, με απώτερο στόχο την αποδυνάμωση του αντιπάλου εκ των έσω¹²².

Πέραν των προαναφερθέντων, στην περίπτωση της Κριμαίας, η ρωσική τακτική περιελάμβανε έντονη χρήση μυστικών στρατιωτικών επιχειρήσεων. Μία εκ των χαρακτηριστικότερων πτυχών αυτών των επιχειρήσεων ήταν η ανάπτυξη των λεγόμενων «μικρών πράσινων ανθρωπάκων», ή στρατιωτών χωρίς διακριτικά, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την κατάληψη και τον έλεγχο καίριων στρατηγικών θέσεων στην Κριμαία. Με αυτόν τον τρόπο μπόρεσε η Ρωσία να αποποιηθεί την άμεση ανάμιξή της, ενώ συγχρόνως κινούσε τα νήματα προς την επίτευξη της προσάρτησης¹²³. Ο μυστικός χαρακτήρας της επιχείρησης ήταν υψίστης σημασίας και θεωρείται επιτυχημένος, αφού της επέτρεψε να ολοκληρωθεί η επιχείρηση προτού η διεθνής κοινότητα αντιδράσει αποτελεσματικά. Τα εύσημα για την μυστικότητα παίρνουν, λοιπόν, η διείσδυση στην κριμαϊκή χερσόνησο τακτικών στρατιωτών και μυστικών εθελοντών πολιτών.

---

strategy/#:~:text=Hybrid%20warfare%20essentially%20refers%20to,choose%20this%20course%20of%20action

¹²¹ Diuk, N. (2014). EUROMAIDAN: Ukraine's Self-Organizing Revolution. *World Affairs*, 176(6), 9–16. <http://www.jstor.org/stable/43555086>

¹²² Debenedictis. (2021). Russian 'hybrid warfare' and the annexation of Crimea: the modern application of Soviet political warfare. Retrieved November 7, 2023, from <https://academic.oup.com/ia/article-abstract/99/1/397/6967367?redirectedFrom=fulltext>

¹²³ HERBST, J. (2016). Assessing and Addressing Russian Revanchism. *PRISM*, 6(2), 164–181. <http://www.jstor.org/stable/26470454>

Οι περιορισμοί στο υπάρχον περιβάλλον ασφαλείας ήρθαν στο φως μέσω της μωδιασμένης αντίδρασης από πλευράς Δύσης στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών που ανέπτυξε το Κρεμλίνο. Οι οικονομικές κυρώσεις που υιοθέτησε η Δύση κατά της Ρωσίας, δεν αποτέλεσαν εμπόδιο στην προσάρτηση της Κριμαίας και στην εν γένει επιθετική της στάση στην περιοχή¹²⁴.

Ο κυβερνοπόλεμος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην προσάρτηση της Κριμαίας και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής. Οι κυβερνοεπιθέσεις εκτός από μέσο άμεσης διατάραξης, χρησιμοποιήθηκαν και στον ρόλο του εργαλείου συλλογής πληροφοριών και διάδοσης εσφαλμένων πληροφοριών, ώστε να υπονομευθεί η αξιοπιστία των ουκρανικών κρατικών θεσμών. Με το πέρασμα των ετών αυτή η όψη του νομίσματος του υβριδικού πολέμου γίνεται εμφανής με εντονότερο τρόπο, αποτελώντας απόδειξη μιας παγκόσμιας τάσης σε διεθνές επίπεδο, όπου οι επιχειρήσεις στο διαδίκτυο είναι αδιαίρετο κομμάτι των στρατηγικών σε περιπτώσεις κρατικών συγκρούσεων¹²⁵.

Τα ευνοϊκά αποτελέσματα των εφαρμοσμένων τακτικών του υβριδικού πολέμου στην Κριμαία έδειξαν τον δρόμο, ώστε τα κράτη να μπορούν να εκμεταλλευτούν τις λεπτές ισορροπίες μεταξύ ειρήνης και σύγκρουσης, παραμένοντας ελάχιστα μονάχα κάτω από τα όρια από αυτό που θα μπορούσε διαχρονικά να οδηγήσει σε μια γενικευμένη στρατιωτική απάντηση. Οι εν λόγω συγκρούσεις γκρίζων ζωνών έχουν θέσει σημαντικές προκλήσεις για το υφιστάμενο διεθνές δίκαιο και τους μηχανισμούς που έχουν ως στόχο την εξασφάλιση της εθνικής κυριαρχίας και την αποτροπή των επίδοξων επιθετικών στάσεων¹²⁶.

Αυτό που κληροδότησε η προσάρτηση της Κριμαίας το 2014, αποτελεί μέχρι και σήμερα τον γεωπολιτικό οδηγό, με οτιδήποτε έχει να κάνει με την προσέγγιση της Ρωσίας στο εγγύς εξωτερικό της. Παρατηρώντας τις τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν στην Κριμαία, γίνεται αντιληπτό ότι παρόμοιες περιπτώσεις έχουν παρατηρηθεί και σε άλλα πλαίσια με διακύμανση στον βαθμό χρήσης τους. Έτσι, καταδεικνύεται η προσαρμοστικότητα και η εξελισσόμενη φύση των στρατηγικών υβριδικού πολέμου. Η υπόθεση της Κριμαίας παραμένει μια μελέτη σπουδαία

---

¹²⁴ Rethinking Russian Hybrid Warfare. (n.d.).

<https://irregularwarfarecenter.org/publications/perspectives/rethinking-russian-hybrid-warfare/#:~:text=Since%202014%2C%20hybrid%20warfare%20or,inevitably%20towards%20highly%20politicised%20use>

¹²⁵ Bilal, A. (2021, November 30). NATO Review - Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and ‘Trust’ as the Antidote. NATO Review. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html#:~:text=Second%2C%20Russia%20invaded%20Crimea%20in,universally%20agreed%20definition%20of%20it>

¹²⁶ Kofman, M. (2017, May 9). Lessons from Russia’s Operations in Crimea and Eastern Ukraine. RAND. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html#:~:text=This%20report%20assesses%20the%20annexation,methods%20being%20used%20again%20elsewhere

για τους στρατιωτικούς, τους πολιτικούς, αλλά και τους μελετητές που επιδιώκουν να κατανοήσουν εκ βάθους και να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στον ρυθμό των εξελίξεων που θέτουν οι υβριδικές συγκρούσεις στον 21ο αιώνα.

(2) 2022

Ο υβριδικός πόλεμος που εφαρμόστηκε από την Ρωσία κατά την περίοδο που εισέβαλε στην Ουκρανία το 2022, είναι το αποτέλεσμα μιας προσέγγισης από όλα τα μέτωπα. Οι τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν συνδυάζουν κλασσικές στρατιωτικές ενέργειες, αλλά και ασύμμετρα, μη στρατιωτικά μέσα. Σε αυτού του είδους την στρατηγική γίνεται φανερό, ότι ο στόχος της Ρωσίας είναι να βγει κερδισμένη από αυτό τον πόλεμο μέσω ενός μείγματος μέσων, τα οποία συχνά θολώνουν τα όρια μεταξύ τακτικών στρατιωτών και παράτυπων μαχητών, στρατιωτικών μέσων και μη, ακόμη και μεταξύ ειρήνης και πολέμου.

Αυτή τη φορά συμβατικές στρατιωτικές ενέργειες αποτέλεσαν τον κύριο όγκο των ενεργειών της Μόσχας. Η χρήση εναέριων, ναυτικών και κυρίως χερσαίων μονάδων αποτέλεσε τη ραχοκοκαλιά της επίθεσής της. Η ανάπτυξη αρμάτων μάχης, πυροβολικού, πεζοπόρων δυνάμεων, οι ναυτικοί αποκλεισμοί και οι αεροπορικές επιδρομές αποτέλεσαν τα σημαντικά χαρακτηριστικά της προσέγγισης της¹²⁷.

Ωστόσο δεν έλλειψαν οι τακτικές του κυβερνοπολέμου. Οι κυβερνοεπιθέσεις, που έλαβαν χώρο, στόχευαν εγκαταστάσεις νευραλγικού χαρακτήρα (π.χ. ηλεκτρολογικούς σταθμούς και κυβερνητικές ιστοσελίδες της Ουκρανίας), βάζοντας στο στόχαστρο τις δυνατότητες διοίκησης και ελέγχου¹²⁸. Στο δόγμα του «Πολέμου Νέας Γενιάς» περιγράφεται αυτή η μορφή πολέμου, η οποία αποτελεί σήμα κατατεθέν της σύγχρονης ρωσικής στρατιωτικής στρατηγικής¹²⁹.

Ακόμη ασκήθηκε έντονη οικονομική πίεση στην Ουκρανία με τακτικές, οι οποίες συμπεριέλαβαν εμπορικούς περιορισμούς και διακοπή, φυσικά, του ενεργειακού εφοδιασμού, με

---

¹²⁷ Giles, K. (2023, May 18). Russia's 'New' Tools for Confronting the West: Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power. Chatham House – International Affairs Think Tank. <https://www.chathamhouse.org/2016/03/russias-new-tools-confronting-west-continuity-and-innovation-moscows-exercise-power>

¹²⁸ Buchanan, Ben. "The Cybersecurity Dilemma." Oxford University Press, 2020

¹²⁹ Snegovaya. (2015, September). PUTIN'S INFORMATION WARFARE IN UKRAINE. Retrieved November 16, 2023, from

<https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putin's%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf>

στόχο αυτή τη φορά την οικονομική αποσταθεροποίηση της χώρας¹³⁰. Σκοπός αυτής της προσέγγισης ήταν να αποδυναμωθεί αποφασιστικότητα του ουκρανικού πληθυσμού και άρα ικανότητα της Ουκρανίας να απαντήσει με στρατιωτικό τρόπο.

Επιπλέον μια κρίσιμη πτυχή της στρατηγικής του Κρεμλίνου ήταν η παραπληροφόρηση και η προπαγάνδα. Έτσι έλαβε χώρα μια εκτεταμένη εκστρατεία παραπληροφόρησης από τα ελεγχόμενα από το κράτος μέσα ενημέρωσης (όπως το Russia Today), τα οποία διέδιδαν ψευδείς ειδήσεις, με τελικό στόχο να χειραγωγήσουν την κοινή γνώμη τόσο σε εσωτερικό όσο και διεθνές επίπεδο¹³¹. Στα πλαίσια της παραπληροφόρησης είναι δυνατό να ενταχθεί και ο ψυχολογικός πόλεμος, καθώς διαδιδόταν ψευδείς πληροφορίες οι οποίες στο επίκεντρο έθεταν τις ουκρανικές δυνάμεις και τους αμάχους, ώστε να αποθαρρυνθούν και να κάμψουν την αντίστασή τους. Σημαντικότερη πτυχή των ψυχολογικών τακτικών αποτελεί η μέχρι σήμερα ψευδής απειλής για την χρήση στρατηγικών όπλων μαζικής καταστροφής¹³².

Και το 2022 η Ρωσία επέλεξε να χρησιμοποιήσει παράτυπες δυνάμεις, ακόμα και ιδιωτικές στρατιωτικές εταιρείες, όπως η Wagner Group. Η ανάπτυξη αυτών των μη συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων, είχε ως αποτέλεσμα να περιπλέξει την κατάσταση και οδήγησε στην ήπια αρχικά διεθνή αντίδραση¹³³. Οι εν λόγω φορείς μπόρεσαν να παρέχουν στην Ρωσία μια εύκολη άρνηση, καθώς λειτουργούν σε μια νομική γκριζα ζώνη. Σε αυτό το πλαίσιο του ασύμμετρου πολέμου, η Ρωσία υποστήριξε τα αυτονομιστικά κινήματα της ανατολικής Ουκρανίας. Στόχος της ήταν να αποσταθεροποιήσει την περιοχή, μέσω των αντιπροσώπων της, ώστε να δικαιολογήσει την μετέπειτα εισβολή της¹³⁴.

Επιπρόσθετα, το Κρεμλίνο επιχείρησε αρκετούς διπλωματικούς ελιγμούς. Από πλευράς του διενεργήθηκαν πολλές διπλωματικές προσπάθειες, οι οποίες επιχειρούσαν να διασπάσουν το δυτικό μέτωπο και να δημιουργήσουν διαιρέσεις μεταξύ των δυτικών συμμάχων¹³⁵. Με αυτό τον

---

¹³⁰ Tsygankov, Andrei. "Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity." Rowman & Littlefield, 2015

¹³¹ (2016). The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model. Retrieved November 16, 2023, from <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>

¹³² (2016, March 21). Hybrid, ambiguous, and non-linear? How new is Russia's 'new way of war'? Retrieved November 16, 2023, from

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09592318.2015.1129170>

¹³³ (2019, March 26). Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group. Retrieved November 16, 2023, from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1060586X.2019.1591142>

¹³⁴ Russian "deniable" intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules on JSTOR. (n.d.). www.jstor.org. <https://doi.org/10.2307/24538666>

¹³⁵ Mearsheimer, J. J. (2023, October 2). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>

τρόπο η Ρωσία κέρδιζε χρόνο, καθώς η στρατηγική αυτή ήθελε την αποδυνάμωση των συλλογικών αντιδράσεων ενάντια στις ρωσικές ενέργειες.

Αυτή η προσέγγιση από πάσα κατεύθυνση σηματοδοτεί την πολυπλοκότητα και την προσαρμοστικότητα των τακτικών του υβριδικού πολέμου. Οι τακτικές δεν είναι στατικές και εξελίσσονται ως απάντηση στις μεταβαλλόμενες δυναμικές της σύγκρουσης και των διεθνών αντιδράσεων. Ο υβριδικός πόλεμος της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας θέτει σημαντικές προκλήσεις για τη διεθνή κοινότητα, ειδικά σε θέματα που αφορούν την ανάπτυξη αποτελεσματικών αντιμέτρων και τη διατήρηση της ενότητας απέναντι σε τόσο διαφορετικές τακτικές.

(3) Διαφορές στις περιπτώσεις του 2014 και του 2022

Η προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 και η εισβολή στην Ουκρανία το 2022, ενώ αποτελούν μέρος της ευρύτερης στρατηγικής της Ρωσίας έναντι των γειτονικών της κρατών, διαφέρουν σημαντικά ως προς την κλίμακα, τη διεθνή αντίδραση, τις τακτικές που εφαρμόστηκαν και τους υποκείμενους στόχους. Ακολουθεί μια λεπτομερής σύγκριση:

I. Κλίμακα και έκταση:

Κριμαία 2014: Η προσάρτηση της Κριμαίας ήταν μια τοπική επιχείρηση, επικεντρωμένη αποκλειστικά στη χερσόνησο της Κριμαίας. Περιλάμβανε σχετικά μικρό αριθμό στρατευμάτων και επιτεύχθηκε με περιορισμένη άμεση αντιπαράθεση¹³⁶.

Ουκρανία 2022: Αντίθετα, η εισβολή στην Ουκρανία το 2022 ήταν μια μεγάλης κλίμακας στρατιωτική επιχείρηση, που περιλάμβανε μαζική ανάπτυξη ρωσικών δυνάμεων σε πολλά μέτωπα, με στόχο πολλές ουκρανικές πόλεις και περιοχές¹³⁷.

II. Τακτικές και προσέγγιση:

Κριμαία 2014: Η κατάληψη της Κριμαίας χαρακτηρίστηκε από συγκαλυμμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης «μικρών πράσινων ανθρωπάκων» - στρατιωτών

---

¹³⁶ Kravchenko, V. I. (2016, February 15). Frontline Ukraine. East/West; University of Alberta, Canadian Institute of Ukrainian Studies. <https://doi.org/10.21226/t2v88w>

¹³⁷ Gazis, O. (2022, January 11). Russia-Ukraine conflict: What you need to know about the state of diplomatic talks with the U.S., NATO. CBS News. <https://www.cbsnews.com/news/russia-talks-ukraine-diplomatic-united-states-nato/>

χωρίς διακριτικά που αργότερα αναγνωρίστηκαν ως ρωσικά στρατεύματα. Η προσέγγιση αυτή ελαχιστοποίησε την άμεση στρατιωτική εμπλοκή¹³⁸.

Ουκρανία 2022: Η εισβολή στην Ουκρανία περιλάμβανε ανοιχτή στρατιωτική επίθεση, με τακτικές συμβατικού πολέμου, συμπεριλαμβανομένων βομβαρδισμών πυροβολικού, αεροπορικών επιδρομών και χειρσαίων επιθέσεων

III. Διεθνής ανταπόκριση:

Κριμαία 2014: Η προσάρτηση της Κριμαίας αντιμετωπίστηκε με διεθνή καταδίκη, αλλά η αντίδραση περιορίστηκε κυρίως σε οικονομικές κυρώσεις και διπλωματικές προσπάθειες απομόνωσης της Ρωσίας¹³⁹.

Ουκρανία 2022: Η εισβολή στην Ουκρανία προκάλεσε μια ισχυρότερη διεθνή αντίδραση, συμπεριλαμβανομένων πρωτοφανών οικονομικών κυρώσεων κατά της Ρωσίας, εκτεταμένης στρατιωτικής βοήθειας προς την Ουκρανία και μιας σημαντικής αλλαγής στη στάση του NATO στην Ανατολική Ευρώπη¹⁴⁰.

IV. Υποκείμενοι στόχοι και αιτιολογήσεις:

Κριμαία 2014: Η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία δικαιολογήθηκε από ιστορικές αξιώσεις, την προστασία των ρωσόφωνων πληθυσμών και τα στρατηγικά συμφέροντα στη Μαύρη Θάλασσα¹⁴¹.

Ουκρανία 2022: Η εισβολή του 2022 παρουσιάστηκε ως απάντηση στις αντιληπτές καταπατήσεις από το NATO και τη Δύση και ως μέτρο «αποναζιστικοποίησης» και «αποστρατιωτικοποίησης» της Ουκρανίας, ισχυρισμοί που θεωρούνται ευρέως αβάσιμοι (Trenin, 2022).

V. Νομικές και κανονιστικές επιπτώσεις:

---

¹³⁸ Kofman, & Rojansky. (2015, April). A Closer look at Russia's "Hybrid War." Retrieved November 16, 2023, from <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/7-KENNAN%20CABLE-ROJANSKY%20KOFMAN.pdf>

¹³⁹ Hybrid War or Gíbridnaya Voína? | Institute of International Relations Prague - Expertise to impact. (n.d.). <https://www.iir.cz/en/hybrid-war-or-gíbridnaya-voína-getting-russia-s-non-linear-military-challenge-right>

¹⁴⁰ N. (n.d.). NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm

¹⁴¹ ALLISON, R. (2014). Russian "deniable" intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), 90(6), 1255–1297. <http://www.jstor.org/stable/24538666>

Κριμαία 2014: Η προσάρτηση της Κριμαίας σηματοδότησε την πρώτη μεταβολή των ευρωπαϊκών συνόρων με τη βία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αμφισβητώντας το διεθνές δίκαιο και τους κανόνες σχετικά με την κρατική κυριαρχία¹⁴².

Ουκρανία 2022: Η εισβολή στην Ουκρανία αντιπροσωπεύει μια περαιτέρω κλιμάκωση στην περιφρόνηση του διεθνούς δικαίου και των διεθνών κανόνων, με σημαντικές επιπτώσεις στη διεθνή τάξη και την αρχή της κρατικής κυριαρχίας¹⁴³.

Η προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 από τη Ρωσία αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση υβριδικού πολέμου. Αυτή σηματοδοτήθηκε από την χρήση στρατιωτών δίχως διακριτικά (των μικρών πράσινων ανθρωπάκων), συνεργατών στην περιοχή και πληροφοριακού πολέμου, ώστε να καταφέρει η ρωσική πλευρά να επιτύχει τους στόχους της χωρίς την έναρξη μιας κλασικής σύγκρουσης μεγάλης κλίμακας¹⁴⁴. Αντιθέτως, ενώ και η εισβολή στην Ουκρανία το 2022 εμπεριέχει στοιχεία υβριδικού πολέμου, όπως κυβερνοεπιθέσεις και πληροφοριακό πόλεμο, η κατά κόρον χρήση συμβατικής στρατιωτικής δύναμης την κατατάσσει στην κατηγορία του παραδοσιακού πολέμου¹⁴⁵.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) υπήρξε θύμα υβριδικού πολέμου στα πλαίσια της ευρύτερης στρατηγικής της Ρωσίας, καθώς η τελευταία επιχειρούσε να ελαττώσει την ικανότητα της πρώτης να ανταποκριθεί αποτελεσματικά και να υποστηρίξει την Ουκρανία. Οι προσπάθειες αυτές περιλάμβαναν εκστρατείες παραπληροφόρησης, κυβερνοεπιθέσεις και οικονομική πίεση, ελπίζοντας να εκμεταλλευτεί τις διαιρέσεις εντός της ΕΕ και να μειώσει την ικανότητα ή ακόμη και την προθυμία της να βοηθήσει την Ουκρανία. Επιπλέον διάφορα περιστατικά που υποδεικνύουν τον υβριδικό πόλεμο της Ρωσίας κατά της ΕΕ υποδείχθηκαν από το Κέντρο Ευρωπαϊκής Μεταρρύθμισης. Τα επονομαζόμενα «αρχεία Vulkan» είναι ορισμένα έγγραφα που διέρρευσαν από μια ρωσική συμβουλευτική εταιρεία κυβερνοασφάλειας, η οποία διατηρεί στενούς δεσμούς με τον στρατό. Τα έγγραφα αυτά αποτελούσαν σχέδια στόχευσης ευρωπαϊκών κρίσιμων υποδομών, συμπεριλαμβανομένου ενός πυρηνικού σταθμού στην Ελβετία. Επιπλέον, τον Νοέμβριο του 2023, η Πολωνία απήγγειλε κατηγορίες σε δεκαέξι ξένους υπηκόους για

---

¹⁴² Crimea: Six years after illegal annexation | Brookings. (2022, March 9). Brookings. https://www.brookings.edu/articles/crimea-six-years-after-illegal-annexation/?utm_campaign=Brookings%20Brief&utm_source=hs_email&utm_medium=email&utm_content=84871031

¹⁴³ Territorial integrity of Ukraine : defending the principles of the Charter of the United Nations :: resolution /: adopted by the General Assembly. (2022, October 13). United Nations Digital Library System. <https://digitallibrary.un.org/record/3990673?ln=en>

¹⁴⁴ Schnauffer, T. A. (n.d.). Redefining Hybrid Warfare: Russia's Non-linear War against the West. Digital Commons @ University of South Florida. <https://digitalcommons.usf.edu/jss/vol10/iss1/3/>

¹⁴⁵ The Russian Way of War. (n.d.). CNA. <https://www.cna.org/centers-and-divisions/cna/sppp/russia-studies/the-russian-way-of-war>

σχεδιασμό σαμποτάζ στις παραδόσεις όπλων στην Ουκρανία και κατασκοπία. Το ανωτέρω γεγονός δείχνει αμυδρά την πρόθεση της Μόσχας να υπονομεύσει τις δυτικές προσπάθειες για την προμήθεια όπλων και πυρομαχικών προς την Ουκρανία. Ακόμα μία τακτική, στην ευρύτερη στρατηγική της Ρωσίας αποτελεί ο ενεργειακός εκβιασμός έναντι της ΕΕ. Ο πρώην Ρώσος πρόεδρος Ντμίτρι Μεντβέντεφ «απειλήσε» ότι χωρίς την ρωσική ενέργεια οι Ευρωπαίοι θα υποφέρουν. Ωστόσο η ΕΕ πέτυχε να αντικαταστήσει αξιόλογο μέρος των ρωσικών εισαγωγών φυσικού αερίου μέσα σε λίγους μήνες από την εισβολή. Η μετάβαση αυτή είχε κόστος στις τιμές της ενέργειας, οι οποίες αυξήθηκαν, αντικατοπτρίζοντας την οικονομική πίεση που η Ρωσία απειλούσε να ασκήσει εξ' αρχής. Υπήρξαν ακόμη πολλά περισσότερα ύποπτα περιστατικά, αν και συχνά δεν υπάρχουν απτές αποδείξεις δεδομένης της φύσης του υβριδικού πολέμου¹⁴⁶.

Συμπερασματικά, ενώ τόσο τα γεγονότα του 2014 όσο και του 2022 στην Ουκρανία περιείχαν πτυχές υβριδικού πολέμου, τα γεγονότα του 2022 χαρακτηρίστηκαν από μια πιο σημαντική συμβατική στρατιωτική συνιστώσα. Επιπλέον, οι δυσκολίες της ΕΕ στο να διαμορφώσει μια συνεκτική και ισχυρή απάντηση σε αυτή την κρίση μπορούν εύλογα να αποδοθούν στα αποτελέσματα της ευρύτερης στρατηγικής του υβριδικού πολέμου της Ρωσίας που είχε στο επίκεντρο την αποδυνάμωση της αποφασιστικότητας και των δυνατοτήτων της ένωσης.

4β. Συνεργασία μεταξύ της Ουκρανίας και της ΕΕ για την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών (EPF, PESCO)

Η Ουκρανία και η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) έχουν αναπτύξει, υπό το πρίσμα της αντιμετώπισης υβριδικών απειλών, μία εκτενή συνεργασία, ιδίως εντός των πλαισίων του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Ειρήνης (European Peace Facility) και της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας (Permanent Structured Cooperation). Επίσημα κείμενα και δημοσιεύσεις της ΕΕ επισημοποιούν αυτή τη συνεργασία, τα οποία παρέχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με την φύση της και τους στόχους που έχουν τεθεί από αυτές τις πρωτοβουλίες.

(1) Ευρωπαϊκό Μηχανισμό για την Ειρήνη (European Peace Facility)

---

¹⁴⁶ Protecting Europe's critical infrastructure from Russian hybrid threats. (n.d.). Centre for European Reform. <https://www.cer.eu/publications/archive/policy-brief/2023/protecting-europes-critical-infrastructure-russian-hybrid>

Ο ΕΜΕ ιδρύθηκε στις 22 Μαρτίου 2021 με την απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2021/509 του Συμβουλίου. Σχεδιάστηκε σύμφωνα με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, και ιδίως το άρθρο 28 παράγραφος 1, το άρθρο 41 παράγραφος 2, το άρθρο 42 παράγραφος 4 και το άρθρο 30 παράγραφος 1, με σκοπό να μπορέσει να στηρίξει μία κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας για την ΕΕ. Στόχος του είναι η πρόληψη των συγκρούσεων, η διατήρηση της ειρήνης και η ενίσχυση της διεθνούς ασφάλειας, σύμφωνα πάντα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών¹⁴⁷.

Το πεδίο εφαρμογής του ΕΜΕ απευθύνεται ανά την υδρόγειο με γνώμονα την βελτίωση της ικανότητας της ΕΕ να ανταποκρίνεται σε περιόδους κρίσεων και συγκρούσεων και ιδιαίτερα σε περιοχές όπου εμφανίζονται αιφνιδώς επείγουσες απειλές για την ασφάλεια. Το ΕΜΕ χρηματοδοτείται από συνεισφορές των κρατών - μελών βάσει του ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος της εκάστοτε χώρας. Το χρηματοδοτικό ανώτατο όριο για την περίοδο 2021-2027 ανέρχεται στο ποσό των 5 δισεκατομμυρίων ευρώ¹⁴⁸.

Κατά την εισβολή της Ρωσίας στα ουκρανικά εδάφη σηματοδοτήθηκε μία σημαντική αλλαγή στην προσέγγιση της ΕΕ στην εξωτερική πολιτική και την άμυνα. Μέσω της κινητοποίησης του ΕΜΕ η ΕΕ, για πρώτη φορά, χρηματοδότησε την αποστολή θανατηφόρων όπλων σε εμπόλεμη ζώνη, μπαίνοντας στο στάδιο μιας νέας ενεργητικής στάσης στη διαχείριση των διεθνών συγκρούσεων¹⁴⁹.

(2) Μόνιμη διαρθρωμένη συνεργασία (PESCO)

Η Μόνιμη διαρθρωμένη συνεργασία (PESCO) ιδρύθηκε με την απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2017/2315. Στόχος της αποτελεί η επαύξηση της ικανότητας των κρατών-μελών της ένωσης στην αντιμετώπιση των σύγχρονων και πολυποικίλων προκλήσεων ασφαλείας και την περαιτέρω ενίσχυση της αμυντικής συνεργασίας. Μεταξύ άλλων, κάποιοι από τους στόχους της είναι η ενίσχυση της στρατιωτικής εκπαίδευσης και η ενίσχυση των ικανοτήτων, ιδίως σε θέματα που αφορούν τον κυβερνοχώρο¹⁵⁰.

Δέσμευση των κρατών-μελών που συμμετέχουν στην PESCO είναι να ενισχύσουν τους αμυντικούς προϋπολογισμούς τους, να επενδύσουν σε πιο σύγχρονο αμυντικό εξοπλισμό και να

---

¹⁴⁷ EUR-Lex - 32021D0509 - EN - EUR-Lex. (n.d.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:>

¹⁴⁸ EUR-Lex - 32017D2315 - EN - EUR-Lex. (n.d.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017D2315>

¹⁴⁹ The European Peace Facility and Ukraine: Implications for Africa-Europe relations. (n.d.). ECDPM. <https://ecdpm.org/work/european-peace-facility-ukraine-implications-africa-europe-relations#:~:text=The%20mobilisation%20of%20the%20,them%20into%20a%20war%20zone>

¹⁵⁰ EUR-Lex - 32018D0340 - EN - EUR-Lex. (n.d.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018D0340>

συνεργαστούν στον τομέα της κυβερνοάμυνας. Η μεγαλύτερη εικόνα που επιχειρείται να υλοποιηθεί από αυτές τις δεσμεύσεις είναι η ενίσχυση της ασφάλειας και των αμυντικών δυνατοτήτων της ΕΕ, στο σύνολό της¹⁵¹.

Σημείο κλειδί της PESCO είναι η όσο το δυνατόν ταχύτερη ανάπτυξη στρατηγικά αναπτύξιμων σχηματισμών (Rapid Deployable Corps), στην προώθηση των πολιτικών δεσμεύσεων σε εθνικό επίπεδο και στην ουσιαστική συμβολή στις ομάδες μάχης (Battlegroups) της ΕΕ. Η προαναφερθείσα προσέγγιση είναι αδιαίρετο μέρος της ευρύτερης στρατηγικής της ΕΕ για την ασφάλεια και την άμυνα, συμπεριλαμβανομένου του συντονισμού της με το ΝΑΤΟ και άλλες στρατιωτικές δομές στα πλαίσια της εξωτερικής δράσης της¹⁵².

(3) Συνεργασία ΕΕ-Ουκρανίας για την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο

Η ΕΕ και η Ουκρανία ξεκίνησαν τον Ιούνιο του 2021 τον πρώτο τους διάλογο με θέμα τον κυβερνοχώρο. Ο διάλογος αυτός επικεντρώθηκε στην συνεργασία για την ενίσχυση ενός ασφαλούς και σταθερού κυβερνοχώρου, στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας του και τελικά στην ευθυγράμμιση των πολιτικών και της νομοθεσίας για την κυβερνοασφάλεια, ενώ επισήμανε την ανάγκη συντονισμού σε διεθνές επίπεδο για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών στον κυβερνοχώρο¹⁵³.

Επιπρόσθετα, η ΕΕ και η Ουκρανία δεσμεύτηκαν να προωθήσουν τη Σύμβαση της Βουδαπέστης, ώστε να αποτελέσει η τελευταία την βάση για την καταπολέμηση του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο και την ενίσχυση της συνεργασίας στον τομέα των ηλεκτρονικών αποδεικτικών στοιχείων. Η Ουκρανία έκτοτε εργάζεται για την εναρμόνιση των διατάξεων της Σύμβασης της Βουδαπέστης με την εθνική της νομοθεσία, γεγονός που αποτελεί σημαντικό βήμα, ώστε τούτη να μπορέσει να συμβαδίσει τελικά με το πλαίσιο της ασφάλειας στον κυβερνοχώρο της ΕΕ¹⁵⁴.

Ανακεφαλαιώνοντας, η συνεργασία Ουκρανίας και ΕΕ και ιδιαίτερα όπως αυτή περιγράφεται μέσω του ΕΜΕ και της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας, αποτελεί σημείο καμπής της στάσης της ΕΕ στην προσέγγιση των θεμάτων της ασφάλειας και της άμυνας. Οι ανωτέρω συμφωνίες τονίζουν τις δεσμεύσεις που έχει διατυπώσει η ΕΕ, όσον αφορά την

---

¹⁵¹ Binding Commitments | PESCO. (n.d.). <https://www.pesco.europa.eu/binding-commitments/>

¹⁵² EUR-Lex - 4335528 - EN - EUR-Lex. (n.d.). <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/permanent-structured-cooperation-on-defence-and-security-pesco.html>

¹⁵³ Cyberspace: EU and Ukraine launch dialogue on cyber security | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/eeas/cyberspace-eu-and-ukraine-launch-dialogue-cyber-security_en

¹⁵⁴ Budapest Convention - Cybercrime - www.coe.int. (n.d.). Cybercrime. <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention>

αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών και την επαύξηση της ανθεκτικότητας των συνεργατών της, υπό το φως των προκλήσεων που έχουν αναδυθεί στην ευρύτερη περιοχή της.

4γ. Εκπαίδευση και ανάπτυξη δυνατοτήτων μέσω ΚΠΑΑ

Κρίσιμο ρόλο διαδραματίζει η εκπαίδευση και η ανάπτυξη ικανοτήτων μέσω της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ) ώστε να ενισχύσει την ικανότητα της Ευρωπαϊκής Ένωση (ΕΕ) στο να καταπολεμά υβριδικές απειλές. Οι πρωτοβουλίες της ΚΠΑΑ, που αποσκοπούν στην ενίσχυση τόσο των πολιτικών όσο και των στρατιωτικών πτυχών της ασφάλειας, είναι καθοριστικής σημασίας στο πλαίσιο αυτό. Τα κράτη-μέλη της ΕΕ μπορούν να προωθήσουν τη διαλειτουργικότητα και την κοινή κατανόηση των υβριδικών απειλών, μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων¹⁵⁵. Τα προγράμματα αυτά ενισχύουν την ικανότητα του στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού της ΕΕ να εντοπίζει και να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά σε τέτοιες απειλές. Επιπλέον, οι πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη ικανοτήτων στο πλαίσιο της ΚΠΑΑ, όπως η ανάπτυξη δυνατοτήτων κυβερνοάμυνας και εργαλείων στρατηγικής επικοινωνίας συμβάλλουν άμεσα στην αντιμετώπιση των συνιστωσών παραπληροφόρησης και κυβερνοχώρου του υβριδικού πολέμου¹⁵⁶. Κύριος τομέας εστίασης αποτελεί η ενίσχυση του ρόλου της ΕΕ στη πρόληψη των συγκρούσεων, την διατήρηση της ειρήνης και την ενίσχυση εν γένει της διεθνούς ασφάλειας. Συλλογικά, αυτές οι προσπάθειες στο πλαίσιο της ΚΠΑΑ όχι μόνο ενισχύουν τον μηχανισμό ασφαλείας της ΕΕ έναντι των υβριδικών απειλών, αλλά και παγιώνουν τη συλλογική άμυνα και την ανθεκτικότητα των κρατών-μελών της. Στην συνέχεια του κεφαλαίου θα γίνει αναφορά στα εξής: 1) το Πολιτικό σύμφωνο ΚΠΑΑ και 2) τις αποστολές και επιχειρήσεις στα πλαίσια της ΚΠΑΑ¹⁵⁷.

(1) Πολιτικό σύμφωνο ΚΠΑΑ

Το Πολιτικό σύμφωνο ΚΠΑΑ συνήφθη από τα κράτη-μέλη της ΕΕ στις 19 Νοεμβρίου 2018. Η ψήφιση του, αποτελεί σημαντική πρόοδο για την ενίσχυση των δυνατοτήτων, της αποτελεσματικότητας, της ευελιξίας και της ανταπόκρισης των μη στρατιωτικών αποστολών στο

---

¹⁵⁵ (2015, December). Mutual defence – one month on. Retrieved December 19, 2023, from https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_55_Article_42.7.pdf

¹⁵⁶ P. (2015, November 17). European Strategy, European Defence and the CSDP. Egmont Institute. <https://www.egmontinstitute.be/european-strategy-european-defence-and-the-csdp/>

¹⁵⁷ The Common Security and Defence Policy | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy_en#:~:text=The%20Common%20Security%20and%20Defence,on%20civilian%20and%20military%20assets

πλαίσιο της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ). Κεντρικός πυλώνας του αποτελεί η ενίσχυση της ικανότητας της ΕΕ για μη στρατιωτική διαχείριση κρίσεων, ιδίως σε εύθραυστα και συγκρουσιακά περιβάλλοντα¹⁵⁸. Παρακάτω θα αναφερθούν οι βασικές πτυχές του Πολιτικού συμφώνου για την ΚΠΑΑ.

Κύριος στόχος του συμφώνου αποτελεί η ενίσχυση του κράτους δικαίου, της αστυνόμευσης και της πολιτικής διοίκησης σε περιβάλλοντα κρίσεων. Κατ' αυτόν τον τρόπο συμβάλλει στην γενικότερη στρατηγική της ΕΕ για την αντιμετώπιση των προκλήσεων στον τομέα της ασφάλειας.

Οι συνεισφορές των κρατών-μελών είναι αυτές στις οποίες βασίζονται οι μη στρατιωτικές αποστολές στο πλαίσιο του Συμφώνου. Μεταξύ άλλων περιλαμβάνονται δεσμεύσεις για την ανάπτυξη των αναγκαίων ικανοτήτων και την ενίσχυση της διαθεσιμότητάς τους για τις αποστολές.

Η πρώτη ομάδα του Συμφώνου αφορά ειδικά την ανάπτυξη ικανοτήτων. Αυτό περιλαμβάνει δεσμεύσεις για την αύξηση των συνεισφορών των κρατών-μελών στην πολιτική ΚΠΑΑ, με στόχο τη βελτίωση της εκπροσώπησης των γυναικών στις αποστολές αυτές και την ισόρροπη αναλογία μεταξύ αποσπασμένου και συμβασιούχου προσωπικού.

Υπεύθυνα για την ανάπτυξη των πολιτικών δυνατοτήτων οι οποίες θα ανταποκρίνονται τόσο στις εθνικές όσο και στο ευρωπαϊκό σύνολο, αποτελούν τα κράτη - μέλη. Αυτά, έχουν σαν οδηγό εργασίας τα εθνικά σχέδια εφαρμογής, ωστόσο η πρόοδος τους παρακολουθείται μέσω της ετήσιας πολιτικής έκθεσης για τις δυνατότητες.

Το Σύμφωνο βασίζεται σε προηγούμενες πρωτοβουλίες, όπως οι Πολιτικοί Επικεφαλής Στόχοι, θέτοντας πιο ολοκληρωμένες και φιλόδοξες δεσμεύσεις για τις πολιτικές αποστολές. Αυτοί οι προηγούμενοι στόχοι έθεσαν στόχους για τη συγκέντρωση αστυνομικών, δικαστών, εισαγγελέων, εμπειρογνομόνων διοίκησης και ομάδων πολιτικής προστασίας για ταχεία ανάπτυξη σε επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων.

Με την πάροδο του καιρού, οι στόχοι δεν παρέμειναν στάσιμοι, αλλά εξελίχθηκαν, ώστε να συμπεριλάβουν μία πληθώρα αποστολών. Αυτές περιλαμβάνουν αποστολές, όπως παρακολούθηση, μεταρρύθμιση του τομέα της ασφάλειας (security sector reform), υποστήριξη των ειδικών αντιπροσώπων της ΕΕ, αποπλισμό, αποστράτευση και επανένταξη (disarmament, demobilisation, and reintegration). Υπήρξε ακόμη μετατόπιση της έμφασης προς την

---

¹⁵⁸ 2018 Civilian CSDP Compact. (n.d.). <https://www.coe-civ.eu/kh/civilian-csdp-compact>

πολιτικοστρατιωτική συνεργασία, την ετοιμότητα, την ικανότητα ανάπτυξης και την ανάπτυξη πρόσθετων ικανοτήτων, όπως η μεταβατική δικαιοσύνη και η ανάλυση συγκρούσεων¹⁵⁹.

Με λίγα λόγια, το Πολιτικό σύμφωνο για την ΚΠΑΑ αντιπροσωπεύει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της ΕΕ για την ενίσχυση των μη στρατιωτικών δυνατοτήτων διαχείρισης κρίσεων, δίνοντας έμφαση στην ανάπτυξη ικανοτήτων, την μη στρατιωτική αντιμετώπιση υβριδικών απειλών, την αποτελεσματική ανάπτυξη και την ισχυρή ανταπόκριση στις παγκόσμιες προκλήσεις ασφαλείας.

(2) Αποστολές και επιχειρήσεις ΚΠΑΑ:

Οι αποστολές και οι επιχειρήσεις της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών, οι οποίες εμφανίζονται όλο και συχνότερα στο σημερινό πολύπλοκο και διασυνδεδεμένο παγκόσμιο περιβάλλον ασφαλείας. Οι αποστολές αυτές, οι οποίες περιλαμβάνουν τόσο στρατιωτικές όσο και μη στρατιωτικές επιχειρήσεις τονίζουν τη δέσμευση, που έχει αναλάβει η ΕΕ, ώστε να ενισχύσει τις ικανότητές της στον τομέα της ασφάλειας και της άμυνας, τόσο εντός των ορίων της όσο και σε συνεργασία με τις τρίτες χώρες εταίρους.

Η ΕΕ έχει αναλάβει πάνω από 37 υπερπόντιες επιχειρήσεις στο πλαίσιο της ΚΠΑΑ από το 2003 σε Ευρώπη, Αφρική και Ασία. Την δεδομένη στιγμή, υπάρχουν ενεργές αποστολές, τόσο πολιτικές όσο και στρατιωτικές, οι οποίες παρέχουν ευκαιρίες πρακτικής εκπαίδευσης και ανάπτυξης ικανοτήτων σε ρεαλιστικά σενάρια¹⁶⁰.

Η Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) περιλαμβάνει μια πληθώρα αποστολών και επιχειρήσεων, που αποσκοπούν στην ενίσχυση της διεθνούς ασφάλειας και σταθερότητας, κυρίως μέσω της διαχείρισης κρίσεων και της επίλυσης συγκρούσεων. Οι αποστολές και επιχειρήσεις της ΚΠΑΑ, που θεσμοθετήθηκαν στη Συνθήκη της Λισαβόνας, αποτελούν ένα από τα κύρια μέσα της εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας της ΕΕ. Οι αποστολές και οι επιχειρήσεις αυτές, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε δύο κύριους τύπους: τις στρατιωτικές επιχειρήσεις και μη στρατιωτικές αποστολές.

- I. Στρατιωτικές επιχειρήσεις: χαρακτηριστικό αυτών των επιχειρήσεων αποτελεί η ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων για τη διαχείριση και την επίλυση συγκρούσεων.

---

¹⁵⁹ Civilian CSDP Compact 2023. (n.d.). <https://www.coe-civ.eu/civilian-csdp-compact-2023>

¹⁶⁰ Missions and Operations | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/eeas/missions-and-operations_en#:~:text=Since%20the%20first%20CSDP%20missions,are%20civilian%2C%20and%209%20military

Διαχωρίζονται είτε σε εκτελεστικές, όπου οι δυνάμεις υπό την σημαία της ΕΕ έχουν εντολή να διεξάγουν στρατιωτικές δράσεις, είτε μη εκτελεστικές, με κύρια αποστολή την εκπαίδευση, τη παροχή θεωρητικής γνώσης και την ανάπτυξη ικανοτήτων. Αξιοσημείωτα παραδείγματα αυτής της κατηγορίας περιλαμβάνουν την επιχείρηση Althea στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η οποία διαδέχθηκε την αποστολή SFOR υπό την ηγεσία του ΝΑΤΟ¹⁶¹, την επιχείρηση Atalanta της Ναυτικής Δύναμης της ΕΕ (EU NAVFOR), για την καταπολέμηση της πειρατείας στα ανοικτά των ακτών της Σομαλίας¹⁶² και την EUTM Mali, μια εκπαιδευτική αποστολή για τις ένοπλες δυνάμεις του Μάλι¹⁶³.

- II. Μη στρατιωτικές αποστολές: στο επίκεντρο αυτών των αποστολών βρίσκεται κυρίως το κράτος δικαίου, η εκπαίδευση της αστυνομίας, η αποτελεσματική διαχείριση των συνόρων και η πολιτική διοίκηση. Οι αποστολές αυτές εστιάστηκαν στην ανοικοδόμηση και την ενίσχυση των θεσμών και των ικανοτήτων επιβολής του νόμου στις χώρες που τις δέχονται. Παραδείγματα αυτού του είδους των αποστολών αποτελούν η EULEX στο Κοσσυφοπέδιο, που επικεντρώθηκε στην ενίσχυση του κράτους δικαίου στο Κοσσυφοπέδιο¹⁶⁴, η EUAM Ουκρανία, με στόχο την παροχή βοήθειας στις ουκρανικές αρχές για τη μεταρρύθμιση του τομέα πολιτικής ασφάλειας¹⁶⁵ και EUBAM Λιβύη, που υποστηρίζει τη διαχείριση των συνόρων και τη μεταρρύθμιση του τομέα της ασφάλειας στη Λιβύη¹⁶⁶.

Αντικείμενο έντονων συζητήσεων αποτελεί η επιτυχία και ο αντίκτυπος των αποστολών ΚΠΑΑ. Όσοι είναι υπέρ τους, υποστηρίζουν ότι οι αποστολές αυτές διαδραμάτισαν κρίσιμο ρόλο στην οικοδόμηση των ικανοτήτων των χωρών που τις δέχτηκαν, στη μετέπειτα σταθεροποίηση των περιοχών και στην προώθηση εν τέλει της ειρήνης και της ασφάλειας¹⁶⁷. Οι επικριτές, παρ' όλα αυτά, τονίζουν προκλήσεις και προβλήματα στην λειτουργία τους, όπως οι περιορισμένοι

---

¹⁶¹ EUFOR BOSNIA-HERZEGOVINA Military Operation ALTHEA | EEAS. (n.d.).

https://www.eeas.europa.eu/eufor-althea/eufor-bosnia-herzegovina-military-operation-althea_und_en

¹⁶² Mission | EUNAVFOR. (n.d.). <https://eunavfor.eu/mission>

¹⁶³ EUTM Mali Mission. (n.d.). <https://eutmmali.eu/eutm-mali-mission/>

¹⁶⁴ P. (n.d.). What is EULEX? - EULEX - European Union Rule of Law Mission in Kosovo. EULEX Kosovo ©. <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16>

¹⁶⁵ About Us — EUAM Ukraine. (2023, June 29). EUAM Ukraine. <https://www.euam-ukraine.eu/our-mission/about-us/>

¹⁶⁶ EU Border Assistance Mission in Libya | EEAS. (n.d.). https://www.eeas.europa.eu/eubam-libya_en?s=327

¹⁶⁷ Alametsä, A. (n.d.). REPORT on the implementation of civilian CSDP and other EU civilian security assistance | A9-0091/2023 | European Parliament. © European Union, 2023 - Source: European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0091_EN.html

παρεχόμενοι πόροι, η εκτεταμένη πολυπλοκότητα του συντονισμού και τα διαφορετικά πολιτικά συμφέροντα των κρατών-μελών της ΕΕ¹⁶⁸.

Συνοψίζοντας, μέσω των αποστολών και των επιχειρήσεων ΚΠΑΑ, η ΕΕ επιχειρεί να ενισχύσει τις ικανότητές της για την αντιμετώπιση της ρευστής φύσης των υβριδικών απειλών. Αυτό περιλαμβάνει την ενίσχυση της ανθεκτικότητας, την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης, τη δημιουργία ικανοτήτων στην κυβερνοασφάλεια και την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας, τα οποία είναι απαραίτητα για την πλοήγηση στο πολύπλοκο τοπίο των σύγχρονων προκλήσεων ασφαλείας.

---

¹⁶⁸ Cornelius Friesendorf, Philipp Neubauer & Ursula C. Schroeder (2023) Implementing CSDP missions: the daily travails of police experts, European Security, DOI: 10.1080/09662839.2023.2232138

5. Συμπεράσματα

Από τα ανωτέρω διαλαμβανόμενα συμπεραίνεται ότι, η εν εξελίξει πολιτική ασφάλειας της ΕΕ, και ειδικότερα το τμήμα της που αφορά στις υβριδικές απειλές, βρίσκεται σε μία σημαντική καμπή με κατεύθυνση προς την ενίσχυση της περιφερειακής ανθεκτικότητας μέσω της προσαρμογής της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ) στις παρούσες καταστάσεις, κάτι το οποίο καταδεικνύεται στην κρίση στην Ουκρανία. Το γεγονός αυτό αποτελεί την αναγνώριση από πλευράς ΕΕ της ανθεκτικότητας ως θεμελιώδους λίθου των εξωτερικών της δράσεων. Η παραπάνω άποψη επαναλαμβάνεται και στην κοινή ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ανθεκτικότητα «Στρατηγική προσέγγιση της ανθεκτικότητας στην εξωτερική δράση της ΕΕ»¹⁶⁹. Η εξέλιξη της στρατηγικής της ΕΕ για την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο και η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Κέντρου Αριστείας για την αντιμετώπιση υβριδικών απειλών αποτελούν παράδειγμα της δέσμευσης που έχει αναλάβει¹⁷⁰. Συγχρόνως, ο μετασχηματισμός της ΚΠΑΑ παρουσιάζει μια σημαντική εξέλιξη, καθώς ενσωματώνει ενισχυμένους μηχανισμούς συνεργασίας και ολοκληρωμένα μέτρα ασφαλείας, όπως το Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας (ΕΤΑ) και η Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία (PESCO)¹⁷¹. Η εξέλιξη αυτή αναδεικνύεται έντονα στην εξελισσόμενη φύση των αποστολών ΚΠΑΑ, οι οποίες δίνουν έμφαση όλο και περισσότερο στην ανάπτυξη ικανοτήτων και στην παροχή άμεσης υποστήριξης σε τομείς όπως η ασφάλεια στον κυβερνοχώρο, όπως καταδεικνύεται στην προληπτική εμπλοκή της ΕΕ στην Ουκρανία¹⁷². Κατ' αυτόν τον τρόπο, η στρατηγική απάντηση της ΕΕ στις υβριδικές απειλές, διαμέσου της στροφής προς την ανθεκτικότητα και της μεταρρύθμισης της αμυντικής πολιτικής, δεν αντιμετωπίζει μόνο τις σύγχρονες προκλήσεις, αλλά επιπλέον δημιουργεί ένα νέο παράδειγμα εξωτερικής δράσης, το οποίο ευθυγραμμίζεται με το ευρύ φάσμα των προκλήσεων ασφαλείας ανά τον κόσμο.

---

¹⁶⁹ EUR-Lex - 52017JC0021 - EN - EUR-Lex. (n.d.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN%3A2017%3A21%3AFIN>

¹⁷⁰ EUR-Lex - 52020JC0018 - EN - EUR-Lex. (n.d.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN%3A2020%3A18%3AFIN>

¹⁷¹ EUR-Lex - 52016JC0031 - EN - EUR-Lex. (n.d.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN%3A2016%3A31%3AFIN>

¹⁷² Annual report on the common security and defence policy (CSDP), 2022 | Think Tank | European Parliament. (n.d.). [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2023\)739288](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2023)739288)

6. Βιβλιογραφία

6α. Βιβλία

- Diesen, G. (2021, January 16). Russian Conservatism. Rowman & Littlefield Publishers. http://books.google.ie/books?id=c3ALEAAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=9781538161494&hl=&cd=5&source=gbs_api
- Fridman, O. (2018, August 1). Russian “Hybrid Warfare.” Oxford University Press. http://books.google.ie/books?id=IWFmDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=978-1-84904-881-1&hl=&cd=1&source=gbs_api
- Fridman, O., Kabernik, V., & Pearce, J. C. (2018, October 31). Hybrid Conflicts and Information Warfare. Lynne Rienner Publishers. http://books.google.ie/books?id=Il3VtQEACAAJ&dq=978-1-62637-751-6&hl=&cd=1&source=gbs_api
- Laruelle, M., & Radvanyi, J. (2018, August 16). Understanding Russia. Rowman & Littlefield. http://books.google.ie/books?id=u5xjDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=9781538161494&hl=&cd=7&source=gbs_api
- Lasconjarias, G., & Larsen, J. A. (2015, January 1). North Atlantic Treaty Organization’s Response to Hybrid Threats. http://books.google.ie/books?id=I5Z2jwEACAAJ&dq=NATO%E2%80%99s+Response+to+Hybrid+Threats&hl=&cd=1&source=gbs_api
- Murray, W., & Mansoor, P. R. (2012, July 9). Hybrid Warfare. Cambridge University Press. http://books.google.ie/books?id=LAUuqR4BcpgC&pg=PR4&dq=978-1-107-02608-7&hl=&cd=1&source=gbs_api
- Tsvetkova, N. (2017, February 20). Russia and the World. Lexington Books. http://books.google.ie/books?id=_3AKDgAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=9781538161494&hl=&cd=2&source=gbs_api
- Tsygankov, A. P. (2010, March 16). Russia’s Foreign Policy. Rowman & Littlefield Publishers. http://books.google.ie/books?id=HcW-AAAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=9781538161494&hl=&cd=8&source=gbs_api

6β. Άρθρα επιστημονικών περιοδικών

- Bajarūnas, E. (2020, March 22). Addressing Hybrid Threats: Priorities for the EU in 2020 and Beyond. *European View*, 19(1), 62–70. <https://doi.org/10.1177/1781685820912041>
- Bazarkina, D. Y. (2022, September). Countermeasures for Hybrid Threats: The Experience of the European Union and Its Member States. *Herald of the Russian Academy of Sciences*, 92(S4), S315–S320. <https://doi.org/10.1134/s1019331622100033>
- Galeotti, M. (2016, March 3). Hybrid, ambiguous, and non-linear? How new is Russia’s ‘new way of war’? *Small Wars & Insurgencies*, 27(2), 282–301. <https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129170>
- Kalniete, S., & Pildegovičs, T. (2021, March 25). Strengthening the EU’s resilience to hybrid threats. *European View*, 1781685821100468. <https://doi.org/10.1177/17816858211004648>
- Kravchenko, V. (2016, February 15). Frontline Ukraine. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, 3(1), 155. <https://doi.org/10.21226/t2v88w>
- Lonardo. (2021). EU Law Against Hybrid Threats: A First Assessment. *European Papers*, Vol. 6(2499–8249), 1075–1096. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/514>
- Maronkova, B. (2020, November 1). NATO Amidst Hybrid Warfare Threats: Effective Strategic Communications as a Tool Against Disinformation and Propaganda. *Disinformation and Fake News*, 117–129. https://doi.org/10.1007/978-981-15-5876-4_9
- Marten, K. (2019, March 26). Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group. *Post-Soviet Affairs*, 35(3), 181–204. <https://doi.org/10.1080/1060586x.2019.1591142>
- Sanz-Caballero, S. (2023, June 29). The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1). <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01864-y>
- Veljovski, G., Taneski, N., & Dojchinovski, M. (2017, October 2). The danger of “hybrid warfare” from a sophisticated adversary: the Russian “hybridity” in the Ukrainian conflict. *Defense & Security Analysis*, 33(4), 292–307. <https://doi.org/10.1080/14751798.2017.1377883>
- Vuković, J., Matika, D., & Barić, S. (2016, September 23). Hybrid warfare challenges. *Security and Defence Quarterly*, 12(3), 118–138. <https://doi.org/10.35467/sdq/103239>
- Wither, J. K. (2016). Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections: The Quarterly Journal*, 15(2), 73–87. <https://doi.org/10.11610/connections.15.2.06>

6γ. Πηγές από το διαδίκτυο

- “Lawfare: A Decisive Element of 21st-Century Conflicts?” by Charles J. Dunlap Jr. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/3347/
- (2015, December). Mutual defence – one month on. Τελευταία πρόσβαση στις 19 Δεκεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_55_Article_42.7.pdf
- (2016, January). Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe. Τελευταία πρόσβαση στις 19 Δεκεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://academic.oup.com/ia/article-abstract/92/1/175/2199942>
- (2016, March 21). Hybrid, ambiguous, and non-linear? How new is Russia’s ‘new way of war’? Τελευταία πρόσβαση στις November 16, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09592318.2015.1129170>
- (2016). The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model. Τελευταία πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>
- (2019, March 26). Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group. Τελευταία πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1060586X.2019.1591142>
- 2018 Civilian CSDP Compact. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://www.coe-civ.eu/kh/civilian-csdp-compact>
- A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/node/46393_en
- A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en#:~:text=eu_global_strategy_2019,Strategy%27s%20visions%20turning%20into%20action
- A new method to help policymakers defend democracy against hybrid threats. (2023, April 20). EU Science Hub. (online) διαθέσιμο στη: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/new-method-help-policymakers-defend-democracy-against-hybrid-threats-2023-04-20_en#:~:text=Hybrid%20threats%20are%20becoming%20more,%C2%A9%20EU%2C%202023

- About us - Hybrid CoE - The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. (2023, October 27). Hybrid CoE - the European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.hybridcoe.fi/about-us/>
- About Us — EUAM Ukraine. (2023, June 29). EUAM Ukraine. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.euam-ukraine.eu/our-mission/about-us/>
- Activities Search. (n.d.). Default. (online) διαθέσιμο στη: <https://eda.europa.eu/what-we-do/all-activities/activities-search/hybrid-warfare#:~:text=The%20European%20Defence%20Agency%20aims,defined%20in%20the%20Capability>
- Alametsä, A. (n.d.). REPORT on the implementation of civilian CSDP and other EU civilian security assistance | A9-0091/2023 | European Parliament. © European Union, 2023 - Source: European Parliament. (online) διαθέσιμο στη: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0091_EN.html
- Annual report on the common security and defence policy (CSDP), 2022 | Think Tank | European Parliament. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2023\)739288](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2023)739288)
- Assessing Current CSDP Structures and Processes and Formulating Recommendations — ENGAGE. (2023, June 12). ENGAGE. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.engage-eu.eu/publications/assessing-current-csdp-structures-and-processes-and-formulating-recommendations>
- Back to Basics on Hybrid Warfare in Europe: A Lesson from the Balkans. (n.d.). National Defense University Press. (online) διαθέσιμο στη: <https://ndupress.ndu.edu/Publications/Article/702045/back-to-basics-on-hybrid-warfare-in-europe-a-lesson-from-the-balkans/#:~:text=T%20he%20complex%20mix%20of,NATO>
- Bajarūnas, E. (2020, March 22). Addressing Hybrid Threats: Priorities for the EU in 2020 and Beyond. European View. (online) διαθέσιμο στη: <https://doi.org/10.1177/1781685820912041>
- Bazarkina, D. Y. (2022, September 1). Countermeasures for Hybrid Threats: The Experience of the European Union and Its Member States. Herald of the Russian Academy of Sciences; Pleiades Publishing. (online) διαθέσιμο στη: <https://doi.org/10.1134/s1019331622100033>
- Bilal, A. (2021, November 30). NATO Review - Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and ‘Trust’ as the Antidote. NATO Review. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats->

complexity-and-trust-as-the-

antidote/index.html#:~:text=Second%2C%20Russia%20invaded%20Crimea%20in,universally%20agreed%20definition%20of%20it

- Binding Commitments | PESCO. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://www.pesco.europa.eu/binding-commitments/>
- Budapest Convention - Cybercrime - www.coe.int. (n.d.). Cybercrime. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention>
- Caballero, S. S. (2023, June 29). The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe. Humanities and Social Sciences Communications. (online) διαθέσιμο στη: <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01864-y>
- Carreño, B. (2023, October 6). EU leaders resolve to boost economic security amid global tension. Reuters. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-leaders-debate-economic-security-amid-global-tensions-2023-10-06/#:~:text=European%20Union%20leaders%20resolved%20on,on%20third%20countries%2C%20notably%20China>
- Civilian CSDP and hybrid threats. (2021, June 23). European Union Institute for Security Studies. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.iss.europa.eu/content/civilian-csdp-and-hybrid-threats#:~:text=,be%20protected%20from%20hybrid%20threats>
- Civilian CSDP Compact 2023. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://www.coe-civ.eu/civilian-csdp-compact-2023>
- Comms, E., & Comms, E. (2019, June 25). Protecting Europe against hybrid threats. ECFR. (online) διαθέσιμο στη: https://ecfr.eu/publication/protecting_europe_against_hybrid_threats/
- Conservatives are increasingly knives out for the nation's top cyber agency. (2023, October 22). POLITICO. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.politico.com/news/2023/10/22/conservatives-cyber-cisa-politics-00122794#:~:text=Cybersecurity,against%20the%20Cybersecurity%20and>
- Council of the EU. (2021, December 13). Civilian CSDP Compact: Council conclusions commend progress. Τελευταία πρόσβαση στις 31 Οκτωβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/12/13/civilian-csdp-compact-council-conclusions-commend-progress/#:~:text=Furthermore%2C%20the%20conclusions%20underline%20the,border%20management%20and%20maritime>
- Council of the EU. (2021, March 22). EU sets up the European Peace Facility. Τελευταία πρόσβαση στις 30 Οκτωβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη:

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/22/eu-sets-up-the-european-peace-facility/#:~:text=%2B32%20%20281%2021%2046,defence%20implications%2C%20under%20the%20CFSP>

- Council of the EU. (2022, June 21). Council conclusions on a Framework for a coordinated EU response to hybrid campaigns. Τελευταία πρόσβαση στις 19 Δεκεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/21/council-conclusions-on-a-framework-for-a-coordinated-eu-response-to-hybrid-campaigns/#:~:text=EMPHASISES%20the%20importance%20of%20a,to%20hybrid%20attacks%2C%20as%20appropriate>
- Council of the EU. (2022, March 21). A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Τελευταία πρόσβαση στις 30 Οκτωβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/#:~:text=In%20order%20to%20strengthen%20its,boost%20its%20intelligence%20analysis%20capacities>
- Council of the EU. (2022, November 18). Hybrid threats: EU concludes EU Integrated Resolve 2022 exercise. Τελευταία πρόσβαση στις 19 Δεκεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/11/18/hybrid-threats-eu-concludes-eu-integrated-resolve-2022-exercise/#:~:text=Overall%2C%20EU%20Integrated%20Resolve%202022,possible%20threats%20and%20guidance>
- Council of the EU. (n.d.). What does the Council of the EU do? Τελευταία πρόσβαση στις 19 Δεκεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/>
- Countering hybrid threats | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/eeas/countering-hybrid-threats_en#:~:text=Countering%20hybrid%20threats,Authoritarian
- Crimea: Six years after illegal annexation | Brookings. (2022, March 9). Brookings. (online) διαθέσιμο στη: https://www.brookings.edu/articles/crimea-six-years-after-illegal-annexation/?utm_campaign=Brookings%20Brief&utm_source=hs_email&utm_medium=email&utm_content=84871031

- Cyberspace: EU and Ukraine launch dialogue on cyber security | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/eeas/cyberspace-eu-and-ukraine-launch-dialogue-cyber-security_en
- D. (2020, August 13). Energy security in the era of hybrid warfare. Atlantic Council. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/energy-security-in-the-era-of-hybrid-warfare/#:~:text=For%20this%20reason%2C%20energy%20security,coherence%20of%20the%20Alliance%20itself>
- Debenedictis. (2021). Russian ‘hybrid warfare’ and the annexation of Crimea: the modern application of Soviet political warfare. Τελευταία πρόσβαση στις 7 Νοεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://academic.oup.com/ia/article-abstract/99/1/397/6967367?redirectedFrom=fulltext>
- DSI Blog: Disinformation as a Means of Hybrid Warfare. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://esmt.berlin/faculty-research/dsi/blog/disinformation-hybrid-warfare/#:~:text=Disinformation%20as%20a%20Means%20of,the%20context%20of%20hybrid%20warfare>
- E. (2019, June 6). For a credible CSDP, the EU needs to overcome its military weakness - Friends of Europe. Friends of Europe. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.friendsofeurope.org/insights/for-a-credible-csdp-the-eu-needs-to-overcome-its-military-weakness/#:~:text=For%20some%20eurosceptics%2C%20the%20CSDP,as%20evident%20signs%20of%20weakness>
- EU Border Assistance Mission in Libya | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/eubam-libya_en?s=327
- EU CIVILIAN TRAINING AREA „HYBRID THREATS AND CYBER “ TRAINING REQUIREMENTS ANALYSIS . (2020, October). Τελευταία πρόσβαση στις 31 Οκτωβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2646/Hybrid%20Threats%20and%20Cyber.pdf?sequence=1#:~:text=these%20documents%20and%20central%20themes,Whilst%20the%20agreements%20and%20developments>
- EUFOR BOSNIA-HERZEGOVINA Military Operation ALTHEA | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/eufor-althea/eufor-bosnia-herzegovina-military-operation-althea_und_en
- EUR-Lex - 32017D2315 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017D2315>

- EUR-Lex - 32018D0340 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018D0340>
- EUR-Lex - 32021D0509 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021D0509>
- EUR-Lex - 4335528 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/permanent-structured-cooperation-on-defence-and-security-pesco.html>
- EUR-Lex - 4413648 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/common-foreign-and-security-policy-global-strategy.html>
- EUR-Lex - 52016DC0739 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2016%3A739%3AFIN#:~:text=See%20Article%2021%20,JOIN%20%282016%29%2031%20final>
- EUR-Lex - 52016JC0018 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>
- EUR-Lex - 52016JC0031 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN%3A2016%3A31%3AFIN>
- EUR-Lex - 52017JC0021 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN%3A2017%3A21%3AFIN>
- EUR-Lex - 52020JC0018 - EN - EUR-Lex. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN%3A2020%3A18%3AFIN>
- EUROPEAN COMMISSION. (2016, April 6). Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. Τελευταία πρόσβαση στην 1 Νοεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018#:~:text=Action%201%3A%20Member%20States%2C%20supported,European%20structures%20and%20networks>
- EUROPEAN COMMISSION. (2022, December 13). on the Fifth Progress Report on the implementation of the EU Security Union Strategy. Τελευταία πρόσβαση στις 30 Οκτωβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0745#:~:text=Countering%20hybrid%20threats%2C%20fighting%20foreign,%E2%80%99%20responsibility%2C%20the%20EU>
- European Council. (n.d.). Establishing the European Peace Facility. Τελευταία πρόσβαση στις 30 Οκτωβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη:

<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/european-peace-facility/#:~:text=The%20EPF%20is%20an%20off,CFSP>

- European Doctoral School on CSDP - ESDC- European Security & Defence College. (2023, April 6). ESDC- European Security & Defence College. (online) διαθέσιμο στη: <https://esdc.europa.eu/doctoral-school/>
- European Peace Facility. (2023, October 17). Service for Foreign Policy Instruments. (online) διαθέσιμο στη: https://fpi.ec.europa.eu/what-we-do/european-peace-facility_en#:~:text=Key%20facts%3A%20The%20European%20Peace,480%20billion%20in%202027
- European Peace Facility | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-peace-facility_en
- EUTM Mali Mission. (n.d.). <https://eutmmali.eu/eutm-mali-mission/>
- Fiott, D., & Parkes, R. (2019, May 15). Protecting Europe: The EU's Response to Hybrid Threats. ResearchGate. (online) διαθέσιμο στη: https://www.researchgate.net/publication/333104934_Protecting_Europe_The_EU%27s_Response_to_Hybrid_Threats#:~:text=The%20EU%20needs%20to%20address,initiatives%20to%20improve%20societal%20resilience
- Gazis, O. (2022, January 11). Russia-Ukraine conflict: What you need to know about the state of diplomatic talks with the U.S., NATO. CBS News. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.cbsnews.com/news/russia-talks-ukraine-diplomatic-united-states-nato/>
- Giles, K. (2023, May 18). Russia's 'New' Tools for Confronting the West: Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power. Chatham House – International Affairs Think Tank. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.chathamhouse.org/2016/03/russias-new-tools-confronting-west-continuity-and-innovation-moscows-exercise-power>
- Granitsas, A. C. D. D. N. V. B. A. (2021, January 13). NATO Review - Energy security in the era of hybrid warfare. NATO Review. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/01/13/energy-security-in-the-era-of-hybrid-warfare/index.html#:~:text=13%20January%202021,state%20actors>
- Homel, L. (2022, April 3). What can NATO learn from EU CSDP missions and operations? — Atlantic Forum. Atlantic Forum. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.atlantic-forum.com/atlantica/what-can-nato-learn-from-eu-csdp-missions-and-operations#:~:text=EUTM%2C%20with%20an%2011,strengths%20and%20weakness%20of%20both>

- Hybrid Threats. (n.d.). Defence Industry and Space. (online) διαθέσιμο στη: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/hybrid-threats_en#:~:text=The%20main%20pillars%20of%20the,in%20a%20substantial%20number
- Hybrid War or Gibridnaya Voina? | Institute of International Relations Prague - Expertise to impact. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://www.iir.cz/en/hybrid-war-or-gibridnaya-voina-getting-russia-s-non-linear-military-challenge-right>
- Hybrid Warfare and Cyber Effects in Energy Infrastructure on JSTOR. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: www.jstor.org. <https://doi.org/10.2307/26948851>
- Hybrid Warfare Case Studies - Croatia And Ukraine (Volume 21, br. 1-2, 2020.). (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://nsf-journal.hr/online-issues/focus/id/1295#:~:text=Authors%3A%20Dr,described%20with%20term%20Hybrid%20warfare>
- Implementation of the Strategic Compass: opportunities, challenges and timelines. (2022). Publications Office of the EU. (online) διαθέσιμο στη: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9a61ab99-8275-11ed-9887-01aa75ed71a1/language-en#:~:text=Details%20of%20the%20publication%20On,and%20timelines%20to%20achieve%20them>
- Jonsson, O. (2022, October 18). The Evolution of Russian Hybrid Warfare: EU/NATO. CEPA. (online) διαθέσιμο στη: <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-eu-nato/>
- Kalniete, S., & Pildegovičs, T. (2021, March 25). Strengthening the EU's resilience to hybrid threats. European View; SAGE Publishing. (online) διαθέσιμο στη: <https://doi.org/10.1177/17816858211004648>
- Kaunert, C. (n.d.). Cyber-attacks: what is hybrid warfare and why is it such a threat? The Conversation. (online) διαθέσιμο στη: <https://theconversation.com/cyber-attacks-what-is-hybrid-warfare-and-why-is-it-such-a-threat-164091#:~:text=These%20initiatives%20include%20hybrid%20warfare,The%20EU>
- Kofman, & Rojansky. (2015, April). A Closer look at Russia's "Hybrid War." Τελευταία πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/7-KENNAN%20CABLE-ROJANSKY%20KOFMAN.pdf>
- Kofman, M. (2017, May 9). Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine. RAND. (online) διαθέσιμο στη:

- https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html#:~:text=This%20report%20assesses%20the%20annexation,methods%20being%20used%20again%20elsewhere
- Kravchenko, V. I. (2016, February 15). Frontline Ukraine. East/West; University of Alberta, Canadian Institute of Ukrainian Studies. (online) διαθέσιμο στη: <https://doi.org/10.21226/t2v88w>
  - Latest breaking news and videos of European and World | Eupoliticalreport. (2019, January 18). EU Political Report. (online) διαθέσιμο στη: <https://eupoliticalreport.com/#:~:text=In%20today%E2%80%99s%20technology,%E2%80%9D>
  - Loiseau, N. (n.d.). REPORT on the implementation of the Common Security and Defence Policy – annual report 2021 | A9-0358/2021 | European Parliament. © European Union, 2021 - Source: European Parliament. (online) διαθέσιμο στη: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0358_EN.html
  - Lonardo, L. (2021, October 1). EU Law Against Hybrid Threats: A First Assessment. DOAJ (DOAJ: Directory of Open Access Journals). (online) διαθέσιμο στη: <https://doi.org/10.15166/2499-8249/514>
  - Maronkova, B. (2020, November 1). NATO Amidst Hybrid Warfare Threats: Effective Strategic Communications as a Tool Against Disinformation and Propaganda. Springer eBooks. (online) διαθέσιμο στη: https://doi.org/10.1007/978-981-15-5876-4_9
  - Mearsheimer, J. J. (2023, October 2). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. Foreign Affairs. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>
  - Mission. (n.d.). Default. (online) διαθέσιμο στη: <https://eda.europa.eu/who-we-are/Missionandfunctions>
  - Mission | EUNAVFOR. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://eunavfor.eu/mission>
  - Missions and Operations | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/eeas/missions-and-operations_en#:~:text=Since%20the%20first%20CSDP%20missions,are%20civilian%20C%20and%209%20military
  - N. (2022, March 1). Russia's hybrid warfare strategy: From Crimea to Ukraine. ORF. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.orfonline.org/expert-speak/russias-hybrid-warfare-strategy/#:~:text=Hybrid%20warfare%20essentially%20refers%20to,choose%20this%20course%20of%20action>

- N. (n.d.). Countering hybrid threats. NATO. (online) διαθέσιμο στη: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm#:~:text=In%20July%202022%20C%20NATO%20Leaders,efforts%20to%20counter%20hybrid%20threats
- N. (n.d.). NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. NATO. (online) διαθέσιμο στη: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm
- NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. (n.d.). EU Policy on Fighting Hybrid Threats. Τελευταία πρόσβαση στις 30 Οκτωβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://ccdcoe.org/incyber-articles/eu-policy-on-fighting-hybrid-threats/>
- Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations | Small Wars Journal. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-opera#:~:text=Graphic%201%3A%20Karber%20Hybrid%20Warfare,the%20encouragement%20of%20underground%20resistance>
- P. (2015, November 17). European Strategy, European Defence and the CSDP. Egmont Institute. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.egmontinstitute.be/european-strategy-european-defence-and-the-csdp/>
- P. (n.d.). What is EULEX? - EULEX - European Union Rule of Law Mission in Kosovo. EULEX Kosovo ©. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16>
- Pawlak, & Petkova. (2015, January). *State-sponsored hackers: hybrid armies?* Τελευταία πρόσβαση στις 20 Δεκεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_5_cyber___hacktors_.pdf
- Protecting Europe's critical infrastructure from Russian hybrid threats. (n.d.). Centre for European Reform. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.cer.eu/publications/archive/policy-brief/2023/protecting-europes-critical-infrastructure-russian-hybrid#:~:text=The%20EU%E2%80%99s%202022%20Strategic%20Compass,by%20combining%20all%20available>
- Questions and answers: a background for the Strategic Compass | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-background-strategic-compass-0_en#:~:text=The%20Strategic%20Compass%20provides%20an,and%20decisively%20when%20facing%20crises
- Rethinking Russian Hybrid Warfare. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: <https://irregularwarfarecenter.org/publications/perspectives/rethinking-russian-hybrid->

warfare/#:~:text=Since%202014%2C%20hybrid%20warfare%20or,inevitably%20towards%20highly%20politicised%20use

- Russia's 'New Generation Warfare | National Geospatial-Intelligence Agency. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.nga.mil/news/Russias_New_Generation_Warfare.html#:~:text=Russia%E2%80%99s%20new%20generation%20warfare%20differs,direct%2C%20even%20braggadocio%2C%20superpower%20involvement
- Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity, Sixth Edition. (n.d.). Rowman & Littlefield. (online) διαθέσιμο στη: <https://rowman.com/ISBN/9781538161494/Russias-Foreign-Policy-Change-and-Continuity-in-National-Identity-Sixth-Edition>
- Russian “deniable” intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules on JSTOR. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: www.jstor.org. <https://doi.org/10.2307/24538666>
- Schnauffer, T. A. (n.d.). Redefining Hybrid Warfare: Russia's Non-linear War against the West. Digital Commons @ University of South Florida. (online) διαθέσιμο στη: <https://digitalcommons.usf.edu/jss/vol10/iss1/3/>
- Snegovaya. (2015, September). PUTIN'S INFORMATION WARFARE IN UKRAINE. Τελευταία πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου, 2023, (online) διαθέσιμο στη: <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putin's%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf>
- Territorial integrity of Ukraine : defending the principles of the Charter of the United Nations :: resolution /: adopted by the General Assembly. (2022, October 13). United Nations Digital Library System. (online) διαθέσιμο στη: <https://digitallibrary.un.org/record/3990673?ln=en>
- Texts adopted - Implementation of the common security and defence policy - annual report 2022 - Wednesday, 18 January 2023. (n.d.). © European Union, 2023 - Source: European Parliament. (online) διαθέσιμο στη: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0010_EN.html#:~:text=European%20Parliament%20resolution%20of%2018,and%20act%20more%20decisively
- The Common Security and Defence Policy | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: [https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy_en#:~:text=The%20Common%20Security%20and%20Defence%20Policy%20\(](https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy_en#:~:text=The%20Common%20Security%20and%20Defence%20Policy%20()

CSDP)%20enables%20the%20Union,strengthening%20of%20the%20international%20security.

- The Cybersecurity Strategy. (2023, November 24). Shaping Europe’s Digital Future. (online) διαθέσιμο στη: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-strategy>
- The EU Global Strategy – Year 1 | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/eu-global-strategy/eu-global-strategy-%E2%80%93-year-1_en?s=2280#:~:text=EEAS%20EU%20Global%20Strategy%20The,year%20in%20Eu rope%20and%20beyond
- The EU Global Strategy: A compass for our action in difficult times | EEAS. (n.d.). (online) διαθέσιμο στη: https://www.eeas.europa.eu/node/64160_en#:~:text=1,more%20than%204000%20EU%20personnel
- The European Peace Facility and Ukraine: Implications for Africa-Europe relations. (n.d.). ECDPM. (online) διαθέσιμο στη: <https://ecdpm.org/work/european-peace-facility-ukraine-implications-africa-europe-relations#:~:text=The%20mobilisation%20of%20the%20,them%20into%20a%20war%20zone>
- The Russian Way of War. (n.d.). CNA. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.cna.org/centers-and-divisions/cna/sppp/russia-studies/the-russian-way-of-war>
- Tidy, B. J. (2022, February 22). Ukraine: EU deploys cyber rapid-response team. BBC News. (online) διαθέσιμο στη: <https://www.bbc.com/news/technology-60484979>
- Vuković, J., Matika, D., & Barić, S. (2016, September 23). Hybrid warfare challenges. Security and Defence Quarterly. (online) διαθέσιμο στη: <https://doi.org/10.35467/sdq/103239>
- Wither, J. K. (2016, January 1). Making Sense of Hybrid Warfare. Connections: The Quarterly Journal. (online) διαθέσιμο στη: <https://doi.org/10.11610/connections.15.2.06>
- Zarychta-Romanowska, K. (2020, November 5). Hybrid threats in the EU global security strategies - from border security hustles to EPPO mission? ResearchGate. (online) διαθέσιμο στη: https://www.researchgate.net/publication/348297537_Hybrid_threats_in_the_EU_global_security_strategies_-_from_border_security_hustles_to_EPPO_mission#:~:text=the%20presentation%20offers%20detailed%20analysis,comparing%20EU%20and%20NATO